

MİLLİ EĞİTİMİN ORTAYA ÇIKIŞI*

The Emergence of National Education

Gönderim Tarihi / Received: 15.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 24.11.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.810906>

Ahmet UYSAL¹

ÖZ: Her sistem gibi eğitim sistemi de ait olduğu siyasi ve toplumsal yapıya göre biçimlenerek dayandığı sosyal zeminde örgün ve yaygın eğitim faaliyetlerini sürdürmeyi amaçlar. Bundan dolayı cemaat ve seçkinleri merkeze alan toplumların eğitimi gelenekçi, ümmeti merkeze alan toplumların eğitimi teolojik, vatandaşlığı merkeze alan toplumların eğitimi kozmopolit, sınıfı merkeze alan toplumların eğitimi sınıfçı, ulusu merkeze alan toplumların eğitimi de milli hedefler üzerine kurulur. Milli eğitim, toplumsal örgütlenme biçimi olarak “ulus toplum” yapısına göre oluşan ve varlığını bu yapının temel ilkeleri üzerinde korumayı amaçlayan devletlerin eğitim yaklaşımıdır. Modernleşme ile birlikte gelişen milli eğitim, 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan ve gelişimi yüzyıllar süren bir dizi ekonomik, siyasi ve toplumsal değişimlere dayanmaktadır. Uzun bir tarihi geçmişe dayanan bu eğitim anlayışının gelişiminde Avrupa’da yaşanan; Coğrafi Keşifler, Rönesans, Dinde Reform Hareketleri, Aydınlanma Düşüncesi, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi toplumsal değişimler etkili olmuştur. Bu çalışmada; Avrupa’da milli eğitimi ortaya çıkaran siyasi ve toplumsal gelişmeler “milletleşme” ve “milli eğitim” düşüncesi çerçevesinde incelenerek bu gelişmelerin eğitimin millileşmesine etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada tarama yöntemi kullanılmış, bu doğrultuda konuyla ilgili yerli ve yabancı literatür taranarak elde edilen bulgular kronolojik sırayla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milli Eğitim, Uluslaşma, Modernleşme, Modern Eğitim.

ABSTRACT: The education system, as every system, aims to continue formal and informal education activities on the social ground it is based on by being shaped according to the political and social structure it belongs to. For this reason, the education of the societies that center the congregation and the elite is traditional, the education of the societies that

* Bu çalışma, yerli ve yabancı kaynaklar taranarak milli eğitimin ortaya çıkış sürecini açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmada etik kurul izni gerektirecek bir veri toplanmadığından ilgili belgeye ihtiyaç duyulmamıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, auysal@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9006-5876>.

center the ummah is theological, the education of the societies that center the citizenship is cosmopolitan, the education of the societies that center the class is classist, and the national goals are dominant in the education of the societies that center the nation. The national education, which improves with modernization, is an educational approach that emerged in Europe in the 19th century, whose development took centuries with a series of economic, political and social changes, and based on the “nation society” structure that is a form of social organization. The national education has emerged at the end of a long historical process and social changes in Europe such as; Geographical discoveries, Renaissance, Reform Movements in Religion, Enlightenment Thought, French Revolution and Industrial Revolution have been effective in its formation. In this study, it is aimed to evaluate the effects of the political and social developments, which brought out national education in Europe, on the nationalization of education by examining these developments within the framework of “becoming a nation” and “national education”. The screening model was used in the study, and accordingly, the findings obtained by screening the domestic and foreign literature were compared in a chronological order.

Keywords: National Education, Becoming a Nation, Modernization, Modern Education.

GİRİŞ

Eğitim, öngörülen hedefler doğrultusunda bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişim ihtiyaçlarının karşılanmada; bilgi, beceri, değer ve davranış aktarımını esas alan ve içeriği birey, toplum, siyaset gibi temel değişkenlerin ağırlığına göre şekillenen planlı bir faaliyettir. Temelde birey ve toplumu geleceğe hazırlamayı amaçlayan ve erken yaşlardan itibaren başlayan bu sosyalleştirme faaliyetlerinde hedefler, öğretilecek içerik, kullanılacak yöntemler, eğitimin süresi, yönetimi ve öğrenenlere sunulacak fırsatlar, bu faaliyetlerin yapıldığı ülkenin toplumsal ve siyasi egemenlerinin kararlarına göre şekillenir. Bu bakımdan eğitim sistemleri doğal olarak, içinde bulunulan dönemin evrensel kuram ve ilkelerini yansıttığı gibi, ait olduğu ülkenin milli, mahalli ve idari yapısını da yansıtır. Bütün bunların yanında, eğitim uygulamalarında içeriğinin daha çok belli dönemde geçerli anlayış ya da sistemde etkin olan ana öğeye göre belirlenmesi etkili olmuştur. Buna; geleneksel eğitim, modern eğitim, skolâstik eğitim, evrensel eğitim, ulusal eğitim, dini eğitim, liberal eğitim, sosyalist eğitim kavramları ile ifade edilen uygulamalar örnek verilebilir.

Bu yaklaşımlardan en önemlisi, 19. yüzyılda ortaya çıkan ve günümüzde de yaygınlığını koruyan milli eğitimidir. Milli eğitim, Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan ve çok yönlü toplumsal ve siyasi değişimlerin sonucunda şekillenen ulus toplumuna dayanan bir eğitim anlayışıdır. Bu anlayışı kavrayabilmek için milli eğitimin, eğitim ihtiyacını karşılayacağı insan ve topluma yönelik kabulleri, bu kabulleri yerleştiren tarihi ve sosyal dönüşümü ve bu dönüşüm arkasında yatan psikolojik, toplumsal, ekonomik, siyasi ve dini faktörleri anlamak

gerekir. Bu yüzden bugünkü eğitim yaklaşımlarını değerlendirmek için Avrupa'yı milli eğitim uygulamalarına götüren gelişmeleri gözden geçirerek günümüzdeki kapsayıcılık ve geçerliliğine yeniden karar vermek gerekir. Çünkü eğitim, müfredatını gelecek öngörülerine göre belirlerken, aydınlatmayı üstlendiği toplumun köklendiği geçmiş ve süregeldiği birikimlerle şekillenen bir faaliyettir. Bu bakımdan modernliğin siyasi ve sosyal örgütlenme biçimi olan ulus devletlerin ekonomik, siyasi ve sosyal zemininde biçimlenen milli eğitim, bu gelişmelerin ortaya çıkardığı toplumsal yapının bütün fertlerini fırsat ve imkân eşitliği ilkesi etrafında bütünleştirmeyi amaç edinen bir anlayışa dayanır (Gramer ve Browne,1982:3).

Milli eğitim uygulamalarının yorum ve değerlendirilmesinde tarihsel dayanakları kadar psiko-sosyal dayanakları da dikkate alınmalıdır. Çünkü eğitim kurumları bütün toplumsal kurumlar gibi siyasi ve sosyal bir temele dayanır. Bu temel, eğitim yoluyla kazandırılmak istenen bilgi, beceri, alışkanlık ve değerler ile o sosyal birime ait bireysel ve toplumsal anlamları belirler. Eğer toplum kabile, zümre, sınıf, soy esasına göre oluşmuş ise eğitim sistemi de doğal olarak toplumun bu yapısını sürdürmeyi ve geliştirmeyi amaçlar. Yine toplum ulus, ümmet ya da daha gevşek bir toplumsal yapı olan vatandaşlık esasına göre oluşmuş ise eğitim mevcut yapının aracı olarak işlev yürütür. Bir anlamda siyasi ve toplumsal örgütlenme şekli ne ise toplumsal yapı ve unsurları da o'dur. Bu noktada genel yapı ile o yapının araçları(kurumları) arasında sistemli bir ilişkinin olması, en başta devlet ve toplumun varlığını sürdürme güdüsüne, daha sonra siyasi, hukuki ve toplumsal değişkenlere dayanır. Çünkü toplumun örgütlenmiş biçimi olan devlet, egemenliğin kaynağına ve uygulanış biçimine göre kurumsallaşır ve kurumların işleyişine yön verir. Doğal olarak burada belirleyici unsur iradeyi kullanan ya da elinde bulunduran güçtür. Bu sebeple her eğitim sistemi bağlı bulunduğu siyasi ve toplumsal üst yapının gelişim ve devamında kendisine yüklenen rolü yerine getirir. Bu yönüyle bütün toplumlar eğitimi, üyelerinin uyumu ve sosyalleşmesi için kullanırlar. Amaç, bir sosyal düzenin kurulması, yaygınlaşması ve devamı için gerekli bilgi, alışkanlık ve değerler sistemini yaratmaktır (Gaworek, 1977:55). Bu anlamda eğitim sistemleri, örgütlendikleri topluma göre farklı fonksiyonlar üstlenirler. Bu fonksiyonlar, devrimci toplumlarda kültürel değişimi yayma ve yeni bir ideoloji ahlâkı kazandırma; durağan toplumlarda (reaksiyoner) geçmiş toplum düzenlerini ve ahlâk sistemlerini koruma ve aynen devam ettirme şeklinde olmaktadır (Wallace,1961). Bu durumu, eğitim kurumlarının ülkelere göre değişen siyasi ve sosyal işlevlerinde açıkça görmek mümkündür.

Ulus sosyal birimi üzerine örgütlenmiş bir toplumun eğitim anlayışı, eşitlik ve ortak üst kimlik esasında bütünleşen üyelerin birliğini esas alan "ulus" yapısı-

nı temele aldığı için milli eğitim olur. Bunun aksi düşünülemez. Burada belirli bir dönüştürme amacı güdülse bile; varoluş biçimi gereği, halkın siyasi ve toplumsal sosyalleşmesinde gereksinim duyulan bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılması söz konusu olduğundan, siyasi ve toplumsal yapı ile onun kurumları arasında bir tutarlılık söz konusudur. Bu konuda ulusun yapay, siyasi ya da tamamen modernite ürünü olduğu yönündeki görüşler (Kedourie, 1971; Gellner, 1992; Anderson, 1995) olmakla birlikte; toplumsal örgütleniş biçimi, dayandığı sosyal temel ve devamı arzulanan birlikteliğin niteliği eğitimi millileştirir.

Modern toplumun ortaya çıkışına paralel olarak gelişen; ulus birimi etrafında insanın bireysel, sosyal ve siyasi yönlerini geliştirmeyi amaç edinen milli eğitimin ortaya çıkışı, felsefi temelleri, gelişim seyri ve uygulamalarının anlaşılabilmesi için farklı sosyal bilim alanlarının ürettiği bilgilerle kapsamlı ve çok yönlü bir analize ihtiyaç vardır. Böylece elde edilen bulgular ışığında milli eğitim anlayışının yapay mı, doğal mı, siyasi mi, toplumsal mı, eklektik mi ya da bu birim çerçevesinde sosyalleşen bireylerin insani bir talebi mi gibi temel sorulara olabildiğince objektif cevap bulunabilir. Aynı zamanda milli eğitim yaklaşımını ortaya çıkaran iç ve dış faktörlerin ne kadar yerel, milli ve evrensel etkilere dayandığı ve bunların milli eğitimleri ne düzeyde farklılaştırdığı “milli eğitimin” ortak ilkelerinin belirlenmesi bakımından da önem arzeder.

Milli eğitimin temele aldığı millet (ulus), Türkçe sözlüğe (TDK, 2011:1683) göre, “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, dil, göç, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu” olarak tanımlanır. Hobsbawm (1995:30), ulusu; “belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, aralarında ortak gelenek, özlem ve çıkarlar bulunan, birliğini sürdürme sorumluluğunu merkezi iktidara bırakmış bir devlete bağlı halk”; Giddens (2005: 159), “hem dâhili devlet hem de diğer devletler tarafından tepkisel olarak gözetilen, üniter bir yönetime konu olan ve açıkça belirlenmiş bir bölge içerisinde var olan bir ortaklık.” Smith (2013:21) ise; “tarihi bir toprağı (ülkeyi), ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu” şeklinde açıklar. Guibernau (1997:92) ise; “bir topluluk oluşturma bilincine sahip, ortak bir kültürü paylaşan, açıkça belirlenmiş bir toprak üzerinde yerleşik, ortak bir geçmiş ve gelecek projesine sahip ve kendi kendini yönetme hakkına sahip bir insan grubu” olarak tanımlar.

Sosyolojik açıdan ulus; aynı kültür ve egemenlik alanı üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasi sistemlerin kesişmesi ile yerel kültürlerin standartlaşarak merkezi iktidar tarafından desteklenen bir üst kültür ile çevrelenmesini ifade eder (Leca, 1998:3). Bu aşamada ulus yapısına göre örgütlenme, devleti ya da siyasi iktidarı merkezileştirmeyi, kültürü standartlaştırmayı, hukukta eşitlik

ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamayı gerektirir (Sarıbay 1998: 217; Aydın, 2018). Yani Ulus-devlet; aile, cemaat, köy, aşiret gibi birincil toplumsallık alanlarının yerine devletin merkeziliğinde ikincil toplumsallaşma alanını hâkim kılmayı amaçlar. Bu süreç, toplumsal birim olarak cemaatten-cemiyete geçişi, insanın kazandığı özgürlükler ile de cemaat içerisinde kaybolan bireyin tekil şahsiyet kazanımını sağlar (İnsel, 2000:61). Bu yönüyle uluslaşma, gelişen yeni toplumsallaşma biçimiyle geleneksel toplum yapılarının ve bütünleşme araçlarının işlevsizleşmesi sonucu, yeni bir sosyal bütünlüğün ortaya çıkışını ifade eder. Bu yapılanmada; ortak dil, tarih ve gelecek arzusu ile kültürel ve siyasal yönden bütünleşmiş homojen bir halk ve üniter devlet oluşumu söz konusudur (Akıncı, 2012:70).

ULUS ÖNCESİ TOPLUMLARDA EĞİTİM

Ulusal eğitimin ortaya çıkışına kadar insanlık; avcı, kır ve tarım toplumu, aşamalarından geçmiştir. Her dönem eğitim açısından kendine has özellikleri ile incelemeye değer olsa da özellikle modernlik öncesi dönem (tarım toplumu) ulusal eğitimin ortaya çıkışını açıklamak bakımından daha önemlidir. Eğitim faaliyetleriyle, ilk insandan (Homo Sapiens) zamanımıza sürekliliğin sağlanabilmesi için genç kuşaklara mevcut bilgi, beceri ve değerlerin birikiminden oluşan muhtevanın aktarımı söz konusudur. Hayatın devamı için kültürleme mecburiyetiyle başlayan bu süreç, eğitim kurumunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, tarihsel süreçte eğitime yüklenen anlama göre müfredat ve yöntemler değişmekle birlikte, eğitim olgusunun değeri artarak süregelmiştir. İnsanlık; avcı-toplayıcı, tarım, sanayi olarak adlandırılan farklı toplum biçimleri yaşamış, her toplum biçimi beraberinde kendi eğitimini yaratmıştır (Şimşek, Küçük ve Topkaya, 2012: 281).

Modern dönemin kökenleri bir önceki evre olan geleneksel toplum (tarım) dönemine uzanır. Bu bağlamda tarım toplumu; tarımsal üretim ve yaşam biçiminin hâkim olduğu, halkın büyük bölümünün kırlarda yaşadığı cemaat tipi sosyal yapılaşma nedeniyle insanın kişisel yönünün sınırlı olduğu bir toplumdur. Bu yönüyle tarım toplumlarında; ailesiyle, klanıyla, köyüyle, kasabasıyla, loncasıyla mutlaka bir cemaat içinde yer alan ve bundan dolayı biz duygusuna sahip insan vardır (Tönnies,2019). Dayanışma ruhunun ve cemaat iradesinin üst düzeyde olduğu bu zamanda ilişkiler yakın ve samimidir. Akrabalık bağları ve aile kavramı ön plana çıkmaktadır. Çünkü toplumsal yaşamın temel birimi ailedir. Soy ve akrabalık bağına göre oluşan aileler genellikle geniş aile şeklindedir. Aynı zamanda durağan olan bu toplum yapısında statüler doğuştan gelmektedir. Bu nedenle sınırlı bir toplumsal değişmeden söz edilebilir (Bozkurt, 2009:160). Dolayısıyla daha çok fiziksel ihtiyaçlara bağlı yaşamın

hüküm sürdüğü bir toplumsal yapı dikkat çeker. Yol güzergâhlarında az sayıda kent ve bu kentlerde ticaretle uğraşan küçük bir zümre olmakla birlikte, üretimde temel kaynak toprak olduğu için Batı'da insanlar toprakla ilişkilerine göre soylular, köleler, serfler olarak sınıflara ayrılmıştır.

Geleneksel toplumlarda sosyal hayatın işleyişi geleneklere dayanır. Din, bu toplumlarda tüm yaşamı biçimlendiren esas unsurlardan biri durumundadır. Din ve ona bağlı gelenek, örf ve adetler toplumsal yaşamın başlıca normlarını oluşturmaktadır. Hukuk sistemi akıl dışı kaynaklara bağımlı olduğu için beşeridir. Bu nedenle tarım toplumunda din, kral (yönetici) çevresinde teşekkül eden düzenin meşruluğunu sağladığı için, idari yapılarda monarşi ve oligarşi yönetimleri yaygındır. Bunlardan mutlak monarşilerde, egemenlik otoritesinin dinsel niteliğinden dolayı, doğuştan ve paylaşılamaz olan hükümdarlık yetkileri uhrevidir. Bu yüzden modernlik öncesi toplumlarda insan; varlığını kral, sultan, papa, halife, derebeyi ve oligarşik zümreye adanmış "kul, tebaa, ümmet" olarak adlandırılan varlıktır. Bu nedenle üst sınıfla halk arasında derin sınıf ayrımı ve bu ayrıma bağlı statü farkı vardır. Bu dönem siyasi coğrafyalar; yönetim işleyişi kişiselleşmiş küçük idari birimlere (derebeylik) bölündüğünden, her bir bölgenin, dil, inanış, hukuk, askerlik ve vergi gibi konularda birbirinden farklı olmasından dolayı, merkezi otorite ile bağın daha çok vergi ve askerlik yoluyla kurulduğu bir dönemdir (Bloch, 1983). Bu nedenle dönemin devletleri fetihçi oldukları için güçlü ordular bulundurlar. Diğer taraftan bu toplumsal yapının geçerli olduğu coğrafyalarda ulaşımın kısıtlı oluşu, iletişimin söze dayanması, toplumda çok az sayıda okur-yazarın bulunması ve günümüzdeki gibi matbu eserlerin bulunmaması nedeniyle geniş halk kitleleri arasında merkezi kültür gelişmemiştir. Sosyal yapının üst tabakasında yöneticiler, toprak sahipleri, din adamları ve üst düzey yöneticiler bulunmaktadır (Poloma,1993:328).

Tarım toplumunda örgün eğitim sınırlı olduğu için halk kesimleri yaygın eğitim yoluyla kültürleniyordu. Bu dönemde eğitim, seçkinlerle sınırlı saraylarda, ya da Hıristiyan katedral ve manastır mektepleri ve medrese gibi dini mekânlarda belirli uzmanlık alanları dışında daha çok dinsel eğitim şeklindeydi. Örgün eğitim, sadece üst zümrenin gidebildiği saray çevresindeki okullarda yapılmaktaydı. Bunun dışında, toplumun törenlerinin yürütülmesi, tedavi, bilgelik ve kâtiplik gibi alanlarda yarı profesyonel hizmet verecek insanların usta-çırak ilişkisi içerisinde eğitilmesi söz konusuydu. Aynı şekilde o yıllarda, modern dönemdeki gibi okullarda geçen uzun eğitim yaşantısı yoktur. Zaten döneme ait bulgular, devletlerin birçoğu eğitimi yönetici adayları ve bürokratik hizmetleri yürütecek kişilerin yetiştirilmesi dışında görevi olarak görmediğini de göstermektedir (Aytaç, 1992). Bu nedenle modern zamanlara kadar Avrupa'da eğitim kurumları kilise kontrolündedir. Diğer toplumlarda da eğitim

faaliyetlerinin yürütülmesi, öğretmen ihtiyacının karşılanması, maddi kaynak temini bakımından benzer durum söz konusudur.

Erken dönemde Yunan, Sümer, Çin uygarlık bölgelerinde zaman zaman Orta Çağ döneminden daha ileri düzeyde eğitim anlayışı ve uygulamaları görülse de, toplumunun orta ve alt kesimlerinde bilgi ve değerler, aileden başlamak üzere, sosyal çevre içerisinde “deneyim” yoluyla aktarılmaktadır. Erkekleri yetişkinliğe hazırlayan erkek yeterlilikleri baba ve yakın sosyal modellerden, kızları hazırlayan kadın yeterlilikleri de anne ve aile içi modellerden öğrenilmekteydi. Usta-çırak ilişki içerisinde mesleki yeterliliklerin kazanıldığı tarım toplumunda, çırak, bir ustanın yanında yetişerek mesleğin gerektirdiği becerilere sahip olurdu. Bu nedenle tarım toplumunda temel iktisadi faaliyetler tarım, el sanatları ve kısmi hizmet sektörü olduğundan işgücü tarımsal işkolları kapsamında loncalar yoluyla küçük esnaf şeklinde örgütlenmiştir (Gellner, 1992:75).

Modernlik (milli eğitim) öncesi dönemde eğitimin kamusal bir faaliyet olmaması nedeniyle belirli bir siyasi sınırlar içinde birbirinden kopuk halde yaşayan toplulukları kaynaştıracak merkezi bir kültür oluşmamıştır. Bu duruma iletişim ve ulaşım imkânlarının dar bir coğrafi yaşam alanındaki sosyalizasyona imkân verdiği de düşünülürse o dönemde eğitimin gücünün birincil grup sınırı içinde kalması da anlaşılabilir. Bu durum toplumsal yapı içerisinde ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücünün eğitilemediği anlamına da gelmemektedir. Zamanın şartları içerisinde ihtiyaç duyulan alanlarda eğitim alan küçük bir kesim vardı ve bu kesime eğitim verenler de sahip oldukları bilginin öneminden dolayı halkın üzerinde bir statüye sahibi olmuşlardı. Ancak bu dönemde; ulema, bilgin sıfatına sahip bu kişilerin tecrübe ve yazma kitaplar üzerinden aktardığı bilgi, gerek niteliği gerekse dolaşım alanının sınırlılığından dolayı toplum yaşamında değiştirici güce sahip değildir. Zamanla yazı kullanımının yaygınlaşması ile birlikte kütüphanelerin devreye girmesi, çağın bilgi birikimini ve dağılımını hızlandırmıştır. Bu birikimin belirli bir sınıf içerisinde kitleselleşmesi ise yüksek öğretimin karşılığı olan medrese, kolej ve batılı ilk üniversiteler yoluyla gerçekleşmiştir. Özellikle bu gelişimde skolâstik eğitim kurumlarının rolü büyüktür (Makdisi, 2015). Manastır mekteplerinin birleştirilerek kent merkezlerinde üniversite düzeyinde okulların açılmaya başlaması Orta Çağ’ın sonlarına doğru Bologna, Paris, Oxford, Modena, Cambridge gibi Avrupa’nın birçok şehrinde bugünkü üniversitelerin temelini oluşturmuştur (Aytaç, 1992). Bu okullar, dini eğitimin yanında edebiyat ve sanat alanlarına yönelik dersler ve Yunan ve Latin kaynaklarına önem veren eğitim anlayışları ile moderniteyi hazırlayan kaynakların öncüsü olmuştur. Bütün bu gelişmeler, Orta Çağ’ın sonlarına doğru eğitim imkânlarını belirli bir zümrenin dışındaki kesimlere açmaya başlasa da yine de toplumun çok küçük bir kesimi ile sınırlı

oluşunu değiştirememiştir.

Ulus öncesi dönem eğitim faaliyetlerinin yaygın eğitim ağırlıklı oluşu planlı bir durum olmayıp tamamen dönemin şartları ve anlayışı ile alakalıdır. Bu anlayış dünyanın her bölgesinde benzerlik göstermektedir. Eğitim plansız, geleneksel ve daha çok modeller üzerinden gerçekleşmektedir. Anne-baba, akran, topluluk önderleri, büyücü, şifacı, asker ve papaz gibi dini temsilciler bu kişilere örnek verilebilir. Yaygın eğitim, toplumsal sınıflara benimsetilen geleneğin korunması amacını güttüğü için aile üzerinden başlayıp cemaat içerisinde gerçekleşen sosyalizasyon ön plana çıkar. Bu nedenle karakter, beden ve askerlik yeterliklerini merkeze alan eğitim uygulamaları, daha çok sınıf ve cinsiyet temeline göre belirlenmiş görevlerin öğretiminden oluşmaktadır. Öğrenciye ortak kültür değil de aşirete dair kısmi kültür verilir (Tezcan, 1993:31). Ayrıca okuma yeterliliği daha çok dini metinlerle sınırlıdır.

AVRUPA'DA MİLLİ EĞİTİMİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER

Avrupa'da milli eğitimin ortaya çıkışında 13. yüzyıldan itibaren gerçekleşen bir dizi askeri, dini, siyasi, ekonomik, bilimsel ve kültür-sanat alanındaki gelişmeler rol oynamıştır. Ortaya çıkan bu gelişmeler 19. yüzyıla gelindiğinde bütün dünyayı etkileyerek başta batı Avrupa coğrafyası olmak üzere kuzey Amerika ve diğer Avrupa toplumların da kapsamlı bir sosyal değişime yol açmıştır. Akabinde ortaya çıkan değişim ve bu değişime dayalı toplumsal düzen, dünya sathına yayılarak bugünkü "batı" merkezli uygarlığın oluşumunu hazırlamıştır.

TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN TARİHİ TEMELLERİ

Kavimler Göçü

Dördüncü yüzyılın ortalarında Orta Asya'dan batıya göç eden Hunlar, doğu Avrupa'da yaşayan diğer Türk grupları ile birlikte Gotlar, Alanlar ve Cermen kavimlerini sıkıştırarak batı ve güneye doğru sürüklemiş, tarihte "Kavimler Göçü" olarak adlandırılan büyük yer değiştirme hareketini başlatmışlardır. Bu göçle Hunlar; İngiltere, İspanya ve kuzey Afrika'ya kadar bütün Avrupa üzerinde göç dalgasına ve sosyal hareketliliğe neden olmuşlardır. Saksonların Britanya'ya saldırmaları, Cermenlerin ren bölgesine yerleşmeleri, Sarmatlarla yaşanan çatışmalarla Gotların balkanlara yerleşmeleri ve Germen saldırıları ile Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışı (476) bu dönemde olmuştur. Bu yönüyle önlerine çıkan yerleşik kavimleri yurtlarından atarak Avrupa kavimlerinin yeniden harmanlayan ve yıllarca süren 'kavimler göçü', günümüz Avrupa devletlerinin temellerini atan çok önemli bir tarihi olay sayılır (Kurat, 1972:13; Kafesoğlu, 1998: 80; Roux, 2007: 71). Bu tarihten itibaren Batı Roma İmparatorluğu toprakları

üzerinde Ostrogotlar, Vizigotlar, Franklar gibi kavimler kendi krallıklarını kurmuşlardır (Vasiliev, 1943: 132). Sonuçta kavimler göçü Avrupa'da bazı kavimlerin yer değiştirmesine, bazılarının birbiri ile etkileşime girerek kaynaşmasına, bazılarının da ileride ortak kimlik oluşturacakları coğrafyaya yerleşmelerine yol açmıştır. Bu anlamda kavimler göçü, batı Roma devletini yıkarak feodaliteyi ortaya çıkardığı gibi topluluklar arasındaki teması artırarak yeni kaynaşmalarla Avrupa'nın etnik yapısını etkilemiştir (Gat ve Jakobson, 2013:183).

Feodalitenin Yıkılışı

Roma İmparatorluğunun yıkılışı ile Avrupa toplulukları üzerindeki merkezi otoritenin kaybolması sonucu oluşan boşlukta kendi bölgelerinde toprağa hâkim olan soylular, ruhbanlar ve savaşçı senyörlerin her biri nüfuzları altına aldıkları coğrafyada ekonomik düzenden hukuka kadar özerk, toprağa dayalı kişisel bir yönetim yapısı oluşturmuşlardır. Bu anlamda Feodalite; eski Roma toprakları üzerindeki egemenliğin parçalandığı, beylikler arasında birliğin olmadığı, beylerin hükümlerini altındaki insanlar üzerinde sınırsız hakkının bulunduğu, halk arasında çok derin sınıfsal eşitsizliğin olduğu ve merkezi otorite rolünü de kilisenin üstlendiği bir siyasi yapıyı ifade eder (Bloch, 1983; Göze, 2000; Aydemir ve Genç, 2011:228). Bu nedenle Feodal düzende; geniş topraklara sahip olması, örgütlü hiyerarşik yapısı ve ana bilgi kaynağı olan din gücünü temsil etmesi nedeniyle kilisenin özel bir konumu vardır.

Bütün Orta Çağ döneminde geçerli olan bu düzen, Yunan ve Roma devletlerinde görülen köleliği kendi şartlarına göre yeniden yorumlayarak, toprak merkezli yeni bir üretim düzeni getirmiş bu düzen geçmiş dönemlerden çok daha derin ve sürekli çatışmalar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Feodal üretim ilişkilerinin ortaya çıkışı, Roma İmparatorluğunu yıkan kabilelerde ilkel ilişkilerin çözülmesi ve özel mülkiyete dayalı sınıf ilişkilerinin oluşması sayesinde hızlanmıştır. Ancak bu hızlanmanın zamanla çeşitli sosyal sınıflara ayrılan ve aralarında büyük eşitsizlik bulunan toplumda alt sınıfları bütünlendirdiği görülür. Böylece, dönemin gerginlik ve çatışmalarıyla zirveye ulaşan aristokrasi ile orta ve alt sınıflar arasındaki çatışmalar, ulusal devletlerle ortaya çıkan birleştirici ve eşitleyici ilke ve değerlerin belirginleşmesini sağlamıştır (Göze, 2000:140). Bu bakımdan köylü ayaklanmalarının feodal düzeni sarsarak zayıflatması, ilerleyen yıllarda ortaya çıkacak köklü toplumsal değişimlerin öncüsü burjuvazinin yerini pekiştirmiştir. Bu, aynı zamanda burjuvazinin feodalite sonrası politik iktidarı ele alarak egemen sınıf haline gelmesine de yol açmıştır. Zaten sosyolojik bir olgu olarak ulus devlet, feodal karakterdeki bir siyasi düzenden, merkezîyetçi özellikleri ağır basan bir siyasi düzene geçişi temsil eder (Smith, 2002:7).

Coğrafi Keşifler

Coğrafi keşifler, Avrupalıların; 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında Ümit burnu, Amerika, Afrika kıyıları, Hindistan, Yeni Zelanda, Kanada, Meksika, Brezilya gibi kıta aşırı coğrafya ve yolları keşfetmesidir (Arnold,1995). Bu keşifler sonucunda doğu-batı arasındaki iki ana yol güzergâhı olan ipek yolu ve baharat yolu önemini yitirmiş, Atlas okyanusu üzerinden deniz yolları önem kazanmıştır. Böylece altın ve gümüş gibi değerli madenler, baharatlar, daha önce bilinmeyen domates, kakao, vanilya ve tütün gibi bitkiler, ipek, kürk gibi ticaret mamulleri ve ilerleyen yıllarda sanayi hammaddeleri Avrupa kıtasına taşınmaya başlamıştır. Portekizli ve İspanyol denizci ve seyyahların öncülüğünde başlayan dini görünümlü bu keşiflere daha sonra İngiltere, Hollanda, Fransa ve diğer devletler de katılmıştır.

Coğrafi keşifler, Avrupa'da tarım merkezli ve belirli bir zümrenin refahı ile sınırlı ekonomiyi sarsarak geleneksel aristokrasi dışında ticaretle zenginleşen yeni bir zümrenin doğuşuna yol açarak kuram ve uygulamaları ile moderniteye temel oluşturacak yeni ekonomik yapının oluşumunu başlatmıştır. Diğer taraftan coğrafi keşiflerle deniz aşırı ülkeler, topraklar ve kültürler keşfeden Avrupa ülkeleri, sömürgeciliğin ilk adımlarını atarak bu bölgelerden elde ettikleri birikimleri yeniden bu bölgelere ihraç ederek merkezi konuma yükselmenin adımlarını atmışlardır. Keşiflerle Avrupa, dünyanın farklı bölgelerinden sadece ticaret mamulleri taşıyor aynı zamanda Amerika gibi bölgelerde elde ettiği yeni tarım alanlarına da sahip oluyordu. Bu durum, keşiflerle dış kaynaklar bulan ya da ticarete maliyeti düşüren ülkelerde oluşan refahla birlikte, toplumsal hayatı etkileyecek birtakım düşünce ve uygulama değişikliklerini de beraberinde getirmiştir.

Coğrafi keşifler, Avrupa'nın sadece iktisadi yapısını değiştirerek yeni kaynaklar bulması anlamına gelmemektedir. Şüphesiz kazanılan bu yeni kaynaklara sahip olma yeteneği, aynı zamanda Avrupa'yı iktisadi araçların dışında kültürel araçlarla da kıta dışına açılımının yolunu açmıştır. Kendi içinde feodal yapıyı sarsan etkenlerden biri olan bu keşifler, Portekiz, İspanyol, İngiliz krallarına güç katarken, tarım karşısında ticaret ekonomisi genişledikçe geleneksel aristokrasi karşısında yeni orta sınıfın doğuşunu da başlatmıştır. Diğer taraftan oluşan yeni sosyo-ekonomik yapı ve o yapının dayandığı kesimin sadece refah gücü artmamış; aynı zamanda yeni ticaret bölgelerinden yansıyan kültürel birikimler, bu yeni sınıfın ufkunu da etkileyerek kilise dışı sanat, edebiyat ve düşüncenin gelişimini de hızlandırmıştır (Burke, 2004). Çünkü yeni yollar ve ülkelerin keşfi; maceraperestler, denizciler, seyyahlar, tüccarlar dışındaki kesimlerin hem eski medeniyet bölgelerine ulaşabilirliğini artırmış hem de yeni bölgeler görmeleri bilim ve uygarlık anlamında da Avrupa'nın merkezileşmesini başlatmıştır.

Bu yüzden yöneticilerin de desteği ile doğunun, Müslümanların, Yahudilerin, Mısırın, Yunanın Orta Çağ ve öncesine ait uygarlık aracı olabilecek birikimleri daha yakından izlenmeye başlanmış, Avrupa'da dar bir çevre arasında paylaşılan bu bilgilere daha geniş bir zeminde dolaşım imkânı doğmuştur. Bu nedenle, Avrupa'da toprağa sahip olanlar dışındaki kentli burjuvanın yükselişi, elde edilen deniz aşırı kaynaklarla doğrudan ilişkilidir (Arnold, 1995).

Avrupa tarihi açısından coğrafi keşiflerin ekonomik sonuçları kadar Avrupalı orta sınıfla başlayan zihniyet değişimine yol açması; sömürgecilik, misyonerlik, köle ticareti gibi iktisadi refahı daha çok artırma arzusu ile kapitalizmin aşırı uygulamalarını da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, Yeniçağ başlarında Avrupa'da doğan bu keşifçi ruh, yalnızca bilinmeyen yerlerin keşfini değil aynı zamanda birçok alandaki buluş ve yenilikleri de tetikledi. Ortaya çıkan merak ve keşfetme güdüsü, doğayla insanın mücadelesinde yeni bir dönem başlatarak keşifler için gerekli azim, istek ve kararlılığı ve **öncülerin** cesaretini kamçıladi. Bu yönüyle, 15. yüzyıldaki keşiflerle başlayan merak, keşfetme ve sahip olma arzusu; sömürgecilik, soykırım ve ırkçılık gibi uygulamalara dönüşse de Avrupalıların özgüven duygusunu yükselten gelişmelerin temelinde Coğrafi Keşiflerin payı büyüktür (Hanılçe, 2010:70).

Milli Kiliselerin Oluşması

Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Avrupa, uzun bir süre Feodalite düzeninin belirleyici olduğu bir hayat sürmüştür. Bütün Avrupa kıtasına hâkim olan bu yapıda geniş siyasi etki ve kontrol alanları olan devletler olmadığı için merkezleşme aracı olarak kilise ön plana çıkmıştı. Hıristiyanlık dininin iki yaygın yorumundan biri olan Katolikliğin, Ortodoksluğun hâkim olduğu doğu Avrupa dışında adeta tek kalması, nüfuz alanındaki köklü siyasi geleneğin ortadan kalkması ile dini konumunu daha da yükseltmişti. Bu durum Roma Katolik Kilisesini, dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarını kontrol eden merkez haline getirmiştir. İmtiyazlı evrensel merkez olma hedefindeki Katolik kilisesi, dinin ana bilgi ve düşünce kaynağı olduğu Orta Çağ dünyasında toplum hayatını kendi yorumları çerçevesinde kontrol ederken gün geçtikçe artan gücünü özellikle tarım alanlarının önemli bir kısmına sahip olması, kilise mahkemelerini etkin olarak kullanması, eğitim kurumlarını tekeline alması sayesinde karşı çıkan çevreler üzerinde çok yönlü bir baskıya dönüştürmüştü (Braudel, 2014). Bu durumun meydana getirdiği huzursuzluk bazı kilise mensupları başta olmak üzere, kilise baskısından bunalan düşünürleri, toprağı işleyen köylüleri ve yerel beyleri araya itmiştir.

Reform ihtiyacının ortaya çıkmasında kilise düşüncesinin iki özelliğinin önemli rolü olmuştur. Bunlardan ilki kilisenin gelenekçi din yorumu ve bu yorum-

larla halkın dünyevi hayatının sarmala alınmasıdır (Smith, 2001). Kilise mensupları bunu yaparken kendilerine tanrısal bir anlam yükleyerek halkın İncili okuma, anlama ve yorumlamasına izin vermemekte, oluşturdukları bağımlılığı kullanarak, önemli bir nüfusu topraklarında çalıştırmakta, halktan ağır vergiler yüklemekte, karşı çıkanları aforoz etmekte, kendi özel mahkemelerinde (engizisyon) yargılayarak hapishanelerine atmaktadır (Demirci, 1995:239). Ayrıca elde ettikleri statüleri sürdürmeye çalışırken büyük mabetler inşa etmeleri ve abartılı yaşamlarından dolayı ekonomik darboğaza sebep olmaları, bununla yetinmeyip endüjans kâğıtları satmak, paralı unvanlar dağıtmak gibi yöntemler geliştirmeleri kiliseye olan güveni sarstığı gibi öfkeyi de artırmıştır.

Katolik kilise düşüncesinin dikkat çeken ikinci özelliği, irrasyonel kaynak olan İncil'in okunmasında, ibadet ve okullardaki dini eğitimde Latince kullanılmasında ısrarcı olmasıdır. Bu durum Latinceyi din dili haline getirirken, farklı yerel çevrelere sıkışan halkın Latinceyi konuşamaması ve anlamaması nedeniyle dini okuryazarlığın bile kilise dışına çıkışını engellemiştir. Çünkü bu dönemde toplumun içe kapanmasıyla birlikte parçalanmışlığın giderek derinleştiği düşünülürse hiç değilse belirli bölgelerdeki yaygın yerel dillere çevrilmesi veya dinin mesajlarının halkların dillerinde verilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ancak, mevcut Katolik inancı buna izin vermemektedir. İşte 15. yüzyılla birlikte ruhbanlar egemenliğinde içe kapanmış Avrupa'da; Rönesans, Coğrafi keşifler gibi toplumsal yapıyı sarsan gelişmelerle katı dogmatik geleneğe karşı çıkan din adamları ve bilginler öncülüğünde bazı kıpırdanmalar ortaya çıkmıştır. Düşünce dünyasında iz bırakan bu hareketlilikte eleştirilerin odağındaki ilk kurum Katolik kilisesi olmuştur (Casanova, 2014:33).

Erasmus, Luther gibi düşünce adamlarının öncülüğünde Katolik kilisesine karşı ortaya çıkan başkaldırıda Luther ve Calvin gibi din adamı ve düşünürlerin hem kilise dışı bilgi kaynaklarını önemseyen yaklaşımları hem de mevcut teolojik yorumları şiddetle eleştirmeleri ile ortaya koydukları dini yorumlar çok etkili olmuştur. Böylece, Luther ve Calvin gibi kilise mensuplarının başlattığı bu çalışmalar sonucunda, mevcut Katolik Kilisesinin teoloji anlayışı ve uygulamaları sorgulanmış, ortaya konan yeni yorumların kabul ve destek görmesi ile Katolik kilisesinin merkezi otoritesi ortadan kalkarak, evrensel cemaat oluşturma ideali de sarsılmıştır. Bu nedenle milli kiliselerin ortaya çıkışı ile birlikte ana diller üzerinden yerel kültür unsurları ile barışık bir dini sosyalleşmenin başlaması, aynı zamanda ulusal dillerin de gelişimine hizmet ederek geleneği temsil eden Katolik düşüncesinin hâkimiyet alanının daraltmıştır (Acar, 2001; Braudel, 2014).

Dinde reform hareketlerinin ortaya çıkışında "Deliliğe Övgü" isimli eseriyle kilisenin görkemli ayin ve törenlerini eleştirip, Hz. İsa ve ilk Hıristiyanların

gösterişten uzak sade yaşamlarını dile getirerek modernleşmenin evrensel niteliğine de yön veren Desiderius Erasmus'un hazırlayıcı rolü büyüktür. Daha sonra "95 Maddelik Tez" adını verdiği kapsamlı reform önerileri ile önce Latince, sonra ulusal dillere çevrilerek Avrupa'ya yayılan ve Hıristiyanlık tarihine üçüncü büyük mezhebi kazandıran Martin Luter'in yenilikçi din yorumu etkili olmuştur. Luther (Luther, 2019) tezinde; endüljans uygulamalarını din dışı bulması, papalık otoritesinin sınırsız yetkilerini eleştirisi, ruhban sınıfının çeşitli uygulamalarını sorgulaması, iman, kurutuluş, tövbe ve din-birey ilişkisinde kilisenin yorumuna karşı çıkması, din dışı bilgi kaynaklarına tolerans, ana dilde ibadet gibi modern uygarlığa ışık tutan mesajları toplumsal hareketlere rehber olmuştur. Reform hareketinin diğer önemli ismi Jean Calvin'dir. Calvin, üretim ve çalışmayı teşvik eden fikirleriyle üretim, tasarruf ve zenginleşmeyi inanç sisteminin temelini alması burjuva sınıfının oluşması ve gelişiminde önemli bir rol oynarken, insanlara, siyasi otoritenin kötüye kullanılması durumunda karşı koyma izni vermesi, sermaye birikimine ve alt zümrelerin baskıcı otoritelere karşı direnişe yol açmıştır.

Martin Luther'in öncülüğünü yaptığı reform hareketi, Hıristiyanlıkta Roma Kilisesinin ve Papanın tekeline kıvrarak ruhban sınıfının Tanrı ile fert arasındaki rolünü sınırlamış, kısa sürede Almanya, Fransa, İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerinde taraftar bularak ulusal kiliselerin kurulmasına yol açmıştır. Böylece dinde reformasyon hareketi ile Katolik mezhebin katı ve değişmez din yorumu yerini Protestanlığın daha ılımlı yorumlarına bırakmıştır (Çüçen, 2006:26). Bu tarihten sonra Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde Protestan, Calvinist, Anglikan kiliseleri gibi milli kiliseler yaygınlık kazanmıştır. 16. yüzyılın ortalarına doğru Almanya, İngiltere, Fransa'da kurulan yeni mezhebin inanışlarını temele alan kiliseler bu bölgelerde merkezi konumda olan dillerle ibadet yapmaya başlamış, İncil ve Luther'in görüşlerini anlatan kitaplar matbaanın da etkin olarak kullanılmasıyla birlikte Avrupa'ya hızla yayılmıştır. Bu durum bölgede prenslerin kendi mezheplerini seçme özgürlüğüne kavuşması sonucu uyruğu ile bütünleşen dinlerin yayılışını artırdığı gibi halk dilinin aynı zamanda yazı ve devlet dili olmasını sağlamıştır (Acar, 2001; Burke, 2016: 31).

Avrupa'da, milli mezheplerin ortaya çıkışıyla zamanın tayin edici unsuru olan dinin ana diller aracılığı ile kısa sürede kitlelere ulaşmaya başlaması, gelişmeye başlayan eşitlik ve özgürlük ruhunun da etkisiyle halkı uyandırmış, pasif cemaat üyesi olan fertleri toprağa bağlı vatandaşlara dönüştürmeye başlamıştır. Bu dönüşüme, matbaa ile birlikte bilginin dolaşım hızının artması, kiliselerin yanında dinin öğretildiği diğer alan olan okullarda da ana dillerin kullanılmasına başlanması sekülerleşmeyi hızlandıran kaynakların toplum üzerinde etkisini daha da belirginleştirmiştir. İtalya ve İspanya dışındaki ülkelerde geniş

toplumsal destek bulan bu anlayış, toplum merkezinde yer alan dinin ulusal zeminde yorumlanmasıyla, birey din ilişkisinin modern dünyaya kapı açacak şekilde düzenlenmesinin önünü açılmıştır. Bu yönüyle Orta Çağ Hıristiyanlığı, insanları ruhban sınıfına eklemleyip kilisenin mülkü haline getirirken on yedinci yüzyıl reformuyla gelişen Protestan Hıristiyanlığı ise, eşitleyip özgürleştirerek ulus kimliğinin oluşumunu hızlandırmıştır (Eino,2011:72).

İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimleri

Avrupa'da ulus devletin yolunu açan siyasi devrimler 1215 tarihinde İngiltere'de Magna Carta Libertatum (Büyük Hürriyet Fermanı)'u olarak adlandırılan Kral ile parlamento arasında imzalanan belge ile başlamıştır. Bu belge parlamento geleneğini başlatması ve kişi egemenliğini paylaşılr hale getirmesinden dolayı demokrasi geleneğinin temelini oluşturur (Arsel,1964). Oluşan yeni meclis, dönemin şartları gereği ruhban ve soylular gibi üst toplumsal kesiti temsil etse de, kralın mutlak egemenliğini paylaşması ile Avrupa kıtasındaki diğer toplumlara örnek olmuş ve Birleşik Krallık içerisinde daha sonraki yıllarda yayılacak olan geniş tabanlı demokrasiye öncülük etmiştir. Nitekim 1688 İngiliz devrimi ile parlamentonun yayımladığı "haklar Sözleşmesi"; özgürlük, eşitlik ve adalet gibi ilkeleri ve egemenliği orta sınıfa açması, parlamentoyu tek karar organına dönüştürmesi gibi özellikleri ile günümüzdeki İngiliz geleneğinin temellerini atmıştır. Bu temelin İngiltere'de diğer Avrupa ülkelerinden daha önce atılmasına rağmen ülkedeki tüm vatandaşları kapsayıcı bir anlayışa dönüşmesi on dokuzuncu yüzyılı bulmuştur.

Uluslaşmayı hazırlayan siyasi gelişmelerden ikincisi Amerikan bağımsızlık savaşı sonrası yayınlanan 1776 tarihli "Bağımsızlık Bildirgesidir". Bağımsızlık bildirgesi, soya dayalı monarşi ve onunla ilişkili olan aristokratik hiyerarşileri yıkmış ve tüm vatandaşların eşit kabul edildiği, yaşama hakkı başta olmak üzere temel hakların güvence altına alındığı halk egemenliğine dayanan demokratik bir yönetim için koloniler arasında bütünleşmeyi sağlamıştır. Bu bildirge aynı zamanda eşitlik ve halk egemenliğine dayanan Amerika Birleşik Devletleri yönetim ve toplum yapısının yasal metni olan 1787 Amerikan Anayasasının temelini oluşturur. İngiliz yönetimine başkaldırı niteliğinde başlayan, aslında oluşmakta olan İngiliz demokrasi geleneğinin de bir uzantısı olan bu değişim, ulus devlete temel oluşturan söylem ve ilkeleri ile koloniler arasındaki çatışmaları sonlandırmış Birleşik Krallığa karşı verilen ortak mücadelenin kazanılması ile eşitlik esasında bir bütünleşmeyi sağlamıştır. Bu bildirge ile ilan edilen ilkeler, 1789 Fransız Devrimi'nin "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" anlayışına esin kaynağı olmuştur (Reşad, 2018; Greenfeld, 2016).

Siyasal gelişmelerin en önemlisi ve kapsayıcı özelliği ile Avrupa kıtasında uluslaşmanın siyasi ve toplumsal yapılara dönüşümüne öncülük eden olay 1789 Fransız ihtilalidir (Reşad, 2018). Avrupa'daki coğrafi keşifler, sanayileşme, yeni bilgi teknolojilerinin kullanılmaya başlanması, üretimi ve özgürlüğü teşvik eden din anlayışı ve matbaa kullanımının yaygınlaşması gibi pek çok toplumsal etkenlerle hız kazanan sosyal hareketlilik, 1789 yılında mevcut monarşik idari yapıyı yıkan halk isyanı ile ilerleyen yıllarda bütün dünyayı etkileyecek gelişmelerin başlatıcısı olmuştur. Bu olay sonrasında milli meclis tarafından kabul edilerek yayımlanan “İnsan ve Yurttaş Hakları ve Bildirgesi”, sadece Fransa topraklarında yapılacak siyasi ve toplumsal reformlara yön veren metin olmanın ötesinde bütün dünyada uluslaşma ve demokrasinin temelle aldığı belge anlamı kazanmıştır.

1789 yılında Milli Meclis tarafından kabul edilen ve 17 maddeden oluşan İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi (Lefebvre, 1947:221); tüm insanların özgür doğduğunu ve haklar açısından eşit olduğunu, siyaset kurumunun amacının; elden alınamaz bu özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme gibi haklarını korumak olduğunu ilan ederek yeni değerler etrafında Fransa'da bağlı kalınacak yurttaşlık esaslarını ortaya koymuştur. Aynı zamanda bu bildirge, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunun açıkça ifade edilmesi (madde:3) ve ulus kavramının metinde yer vermesi özelliği ile Avrupa'da ilk örnek metin durumundadır. Bu yönüyle söz konusu bildirgenin özünün, monarşi sonrası kurulan modern devletlerin temel değerleri olan eşitlik, özgürlük ve adalet olması bu belgeyi evrensel nitelik kazandırmaktadır (Greenfeld, 2016). Ayrıca bu ihtilal yeni aidiyet biçimi ile insanın devlet ve seçkinler nezdindeki “teba, kul” konumunu “yurttaş” olarak değiştirerek bugünkü anlamda hukuki bir hüviyet kazandırmış, başkaları için yaşayan değil, kendisi için varolan bir kişiye dönüştürmüştür. Feodal dönemle birlikte Senyör-vassal ilişkisiyle kişiselleşen siyasi bağlar, insanları ya kilise ya da senyörler için yaşayan bir varlık yapmıştı. Bu olayla Fransa'da, mevcut siyasi sınırlar içerisinde (vatan) yaşayan ve devrimde payı olan her insanın devlete bağlılığı hukukileşmiştir (Erözden, 1997:51). Çünkü modern devlet oluşumlarının en önemli ayırt edici yönü, ulus birimi etrafında bütünleşen eşit vatandaşları kazanılmış temel hak ve özgürlükler ile hukukun üstünlüğü çerçevesinde anayasal teminat altına almasıdır (Reisenberg,1992:87). Bu anlamda İhtilal, Avrupa ve dünya tarihinde, başka ulusların kendi kaderini tayin hakkına bağlı devletleşmesini sağlamıştır. Aynı zamanda modernleşme ile yeni dünyanın 19. yüzyıldan beri ilan edilen bu ilkeler etrafında yapılandığı düşünülürse Fransız İhtilali'nin tarihsel ve toplumsal önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

Sanayi Devrimi

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere’de ortaya çıkmaya başlayan Sanayi Devrimi, basit usulde el işçiliği ile üretim yapan işletmelerin yerine makineler aracılığı ile üretim yapan işletmelerin kurulması olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile bir dizi teknolojik yeniliğin üretim alanında kullanılmasının, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları kapsayan bir süreç olarak açıklanabilir (Şimşek ve Akın, 2003). Bu noktada sanayileşme; tarımsal üretimin hâkim olduğu dönemlerdeki insan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzının yerine makine gücünün hâkim olduğu üretim tarzına geçişi ifade etmekle birlikte belirli bir üretim tarzının ötesinde daha geniş bir anlam sahiptir. Çünkü sanayileşme, geleneksel tarım toplumu üretim araçları olan toprağın yerine sermayenin makineye dönüşümünü, kas gücü yerine makine gücünün ikame edilmesini, el emeğine bağlı üretim yerine seri üretimin geçişini temele alan üretim biçimidir. Bu değişim, yalın üretim araçlarının değişmesinin ötesinde ortaya çıkardığı toplumsal yapı ve araçlarıyla yeni örgütlenmeleri içeren sosyal değişimleri ve yeni toplumsal düzeni anlatır (Erkan, 1999:9).

Sanayileşmeyi hazırlayan pek çok gelişme olmakla birlikte, coğrafi keşifler sonucunda ticaretle başlayan tarım dışı kaynakların itici gücü ile beliren arayışlar ve bu arayışlara karşılık aydınlanma atmosferinde gelişen bilimsel bilgi ve yöntemler vardır. Bu sebeple Kant, Comte, Newton, Boyle, Lavoisier, Watt, gibi bilim adamlarının bilimsel katkıları; amprizim, pozitivizm, rasyonalizm gibi akımların düşünce ve genel yöntemleri ile olgunlaşan sistematik birikimler yeni teknolojilerin bilimsel ve sosyal altyapısını oluşturur. Bu nedenle sanayileşme, bir bakıma Avrupa’da on dokuzuncu yüzyıldan itibaren gerçekleşen Coğrafi keşifler, Rönesans, Aydınlanma gibi bir dizi değişimin Avrupa sathına yayılması sonucu üretilen yeni yöntem ve bilgi teknolojilerinin ortaya çıkardığı gelişmelerin sonucudur (Garda ve Temizel: 2016). Avrupa’da bu süreç, 1768 yılında İngiltere’de Watt’ın buhar makinesini icadı ile başlamıştır. Buhar makinesine; elektriğin bulunması, yeni yakıtlarla çalışan motorların kullanılmaya başlaması eşlik etmiş, beraberinde tekstil, demir çelik, ulaşım, kimya, sektörlerindeki yeni buluşlarla bu süreç daha da genişleyerek Fransa, Almanya, Hollanda, İspanya, İtalya gibi Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri’nin öncülüğünde dünyaya yayılmıştır. İngiltere’de başlayan bu değişimle birlikte buhar teknolojisinin kullanılması ile deniz ve tren yolu taşımacılığında büyük bir gelişmeye yol açmıştır. Özellikle deniz yolu taşımacılığının gelişmesi başta İngiltere olmak üzere bazı Avrupa ülkelerini coğrafi keşifler sonrası elde edilen deniz aşırı ülke ve topraklar üzerindeki hâkimiyeti perçinleyerek elde edilen hammadde ve ticaret mamullerini daha hızlı ve düşük maliyetle kıtaya taşıma fırsatı sağlamıştır. Aynı şekilde tren yolu taşımacı-

lığı Avrupa ülkeleri içindeki hareketliliği hızlandırarak bütünleşmenin önünü açmıştır (Llobera,2007:105)

Sanayileşme ile birlikte geleneksel toplumun köylüleri endüstri işçisine; toprak sahibi aristokratları, sermaye sahibi burjuvazilere dönüşmüştür. Böylece batıdaki feodal üretim ilişkileri sona ermiş, yeni bir üretim ilişkisi başlamıştır (Hobsbawm,1995b:228). Tek zenginlik kaynağının toprak olduğu ve ilişkilerin toprağa sahip olanlarla olmayanlar arasında biçimlenip geliştiği bir ortamda, ticaret sermayesinin ortaya çıkması, ticaret hayatının gelişmesiyle ihtiyaçların sürekli artması, feodal düzenin yapısını değiştirmiş ve yeni bir sosyo-ekonomik sistem olan Kapitalizmin doğmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi sonucunda Avrupa’daki mevcut kentlerin nüfusu artmış ve bazı sanayi bölgelerinde de yeni kentler ortaya çıkmıştır. Böylece bütün Avrupa’da sanayi merkezli toplumsal yapı değişiklikleri meydana gelmiş, burjuva sınıfına paralel olarak yeni emek gücüne dayanan kentli işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ortaya çıkan toplumsal yapıda; makine teknolojilerinin günlük hayata girmesi, bilimin toplumca benimsenmesi, rasyonel akla bağlı kapitalizm, rasyonel hukuk düzeni, hukuka dayanan siyasi otorite ve rasyonel yönetim anlayışı, sanayileşme sonrası ortaya çıkan sosyal yapının ayırt edici özellikleri olarak dikkat çeker (Badham,1984).

Ayrıca sanayileşme olgusunun bir yönü bilim ve teknik alanında yeni teknoloji araçlarına sahip olmayı ifade ederken diğer yönü de, yeni üretim biçimi ve ekonomik kaynakları ifade etmektedir (Sezal, 1999:20). Bu nedenle sanayi devrimi ile ortaya çıkan yeni teknolojiler, yeni bir üretim ortamı ve yaşam biçimi doğurdu. Merkezi krallıklarla birlikte gelişen şehir ekonomileri milli ekonomiye dönüştü. Fabrikalardaki kitleli üretim kentleşmeyi ve kent hayatını değiştirdi. Sanayi bölgeleri etrafında kurulan kentlerde çok sayıda insan bir arada yaşamaya başladı (Şimşek ve Akın, 2003). Bu yaşam cemaat tarzı ilişki biçimini değiştirerek mekanik birliktelikleri geliştirdi. Bu durum, yeni kültürleme araçlarının kullanımını yaygınlaştırırken ortaya çıkan standartlaşma bireyleri uluslaşmaya hazırladı. Geleneksel toplumdaki insan merkezli değer ve adalet anlayışı yerini; aklın, bilimin ve hukukun ilke ve yöntemlerinin belirleyici olduğu seküler anlayışa bırakarak modernite gelişmeye başladı. Akıl ve bilimin ekonomiye uyarlanması sonucu modern iktisat sistemin oluşumu ülkelerin sermaye birikiminde büyük artışlara neden olduğu gibi bu birikimi sağlayan kâr olgusu meşrulaştı (Aron, 1997). Değer para ile ölçülmeye, servet çalışmanın, kazancın ve birikimin göstergesi sayılmaya başladı. Ayrıca emeğin temel üretim değişkenlerinden biri haline gelmesiyle birlikte alt sınıfların emeğinin satın alınması ya da kiralanması uygulaması gelişti. Bütün bu değişimle birlikte ülke içi ticaretin genişlemesi, Avrupa ülkelerinde iç piyasanın oluşma-

sını hızlandırırken aynı zamanda milli ekonomilerin zeminini hazırladığı da söylenebilir (Braudel, 2013).

Böylece sanayi toplumunun oluşumunu hızlandıran yeni araçlar ve bu araçların artırdığı refah iç ve dış ticaret ve sanayi üretimi sürecinde rol alan kesimlerin özgüvenini yükselterek başta İngilizler olmak üzere burjuvazinin; kendi toplumlarından başlayarak, doğa ve uluslar üzerinde egemen olma düşüncesi ve inancını geliştirdiği görülür (Rostow:1999: 5).

Bilim ve Kültür Alanında Ortaya Çıkan Gelişmeler

Avrupa'da ulusal eğitim öncesinde uluslaşmanın yolunu açan önemli gelişmelerden biri, bilim kültür ve sanat alanında gerçekleşen yeniliklerdir. Şüphesiz bu yeniliklerin başında Avrupalıların zihniyet dünyasını etkileyen, 15 ve 16. yüzyılda bilim, felsefe ve sanat alanında bölgeyi etkileyen Rönesans (yeniden doğuş) dönemidir (Burckhardt, 2018). Rönesans asırlar sonra modern Avrupa'nın, kültürel temellerini oluşturan kaynaklardan biri olan Yunan ve Roma birikimi ile bağ kurulması anlamına gelir. Bu dönem Yunan ve Roma yanında doğu uygarlık alanlarında üretilmiş eserlerden çeviri yoluyla faydalandığı, deneysel düşüncenin önem kazandığı, insancıl (hümanist) bakışın hâkim olduğu ve matbaanın bulunması ile Avrupa dillerine çeviriler yapılarak kilise dışı bilgi dolaşımının hızlandığı bir dönemdir (Smith, 2001).

Kilise dışındaki düşünürlerin öncülüğünde ortaya çıkan bu düşünce hareketi, orta çağın geneline hâkim olan dünya hayatına sırt çevirmeyi öğütleyen Katolik kilisesi öğretilerine karşı; dünya hayatını değerli bulan, bireye değer veren ve rasyonel bilgi kaynaklarını önemseyen görüşleriyle Hıristiyanlık öncesi antik uygarlıklara merak ve ilgiyi artırmıştır. Rönesans düşüncesiyle zihinler metafizik âlemden, fizik âleme yönelmeye başlamış, somut insan değerleri idealleştirilip, insanın doğaya üstünlük kurma çabaları yüceltilmiştir. Bu yönüyle Rönesans, Avrupalıların Orta Çağa hâkim olan kilise merkezli dünya ve evren anlayışından kopuşu ifade ederek akılcı aydınlanma kültürü, felsefe, bilim ve edebiyat alanında ortaya koyduğu ürünleriyle batı uygarlığının başlıca kaynağı olmuştur. Bu kaynaklar, "bilmek egemen olmaktır" düşüncesi ile batılıların mistik öbür dünya merkezli yaşamını değiştirerek, okuryazarlık ve kültürel birikimin verdiği güvenle mutluluk ve hazzı bu dünyada aradıkları, bilim ve akılcı ilke haline getirdikleri bir yaşam düzenine dönüşün yolunu açmıştır (Şimsir, 1992:19).

On beşinci yüzyılın sonlarında İtalya'da başlayan Rönesans hareketi, kısa sürede Fransa, Portekiz, İspanya, Hollanda, İngiltere gibi ülkelere yayılarak merkezinde Hümanizm olarak adlandırılan bir düşünce hareketine dönüşerek Avrupa'ya yayıldı. Bu dönemde kendinden önceki devirlerde üretilen

eserlerin batıya kazandırılması yanında, günümüze ışık tutan fikir, edebiyat ve sanat klasikleri ortaya çıkmıştır. Machiavelli, Erasmus, Luther, Montaigne, Leonardo da Vinci, Mikelanj, Shakespeare, Kopernik gibi fikir ve sanat önderleri ortaya koydukları düşünce ve estetik anlayışları ile Avrupa'yı aydınlanma dönemine hazırlamışlardır (Burke, 2000; Çüçen 2006). Çünkü Rönesans'a düşüncede devrim karakterini veren doğrudan bir düşünce akımı olmamasına rağmen, kilise kontrollü teolojik bir edebiyat ve sanat yerine, hümanist ve ulusal nitelik taşıyan bir edebiyat ve sanatın doğmaya başlamasıdır (Topçu, 2020). Bu nedenle Rönesans hareketi, sadece modernleşmenin önünü açan bir hareket değil, aynı zamanda ortaya çıkacak çağdaş uygarlığa evrensel nitelik kazandırarak Avrupalılık ruhu veren bir harekettir.

Uluslaşmanın kültür ve düşünce arka planını oluşturan bir diğer gelişme Aydınlanma hareketidir. Aydınlanma, 15 ve 16. yüzyıl Rönesans ve Reform akımları ile din dışı düşünce araçlarına yöneliş ve daha önceden bu yönelişi ve sorgulamayı engelleyen din olgusunun zayıflaması üzerine, birey ve toplum hayatında geleneksel yapıların geri plana itilerek akıl, gözlem ve deney gibi bilgi üretme süreçlerine dayalı yeni toplum ve dünya tasarımına yönelik arayış ve gelişmeleri ifade eder. Artık 17.ve 18. yüzyılın Avrupa'sı rakipleri karşısında önceki yüzyıllarda yakaladığı avantajı modern bilim dallarının öncüleri aracılığı ile demokrasi, akıcılık, bilimsellik, milli din, ilerlemecilik, insancılık, bireycilik, insan hakları ilkeleri çerçevesinde kullanarak yeniden yapılanmak istemektedir (Leca,1998). Aydınlanma düşüncesi bu gelişmenin pek çok alandaki uygulamalarına yön veren felsefi yönünü oluşturur (Hof,2004:7). Bu yönüyle Aydınlanma, kültürleme boyutuyla bir taraftan insan aklının etkin kullanımına dayalı herkese açık bir eğitimi öngörürken diğer taraftan da akla dayanan kuramsal süreci öngörmektedir (Şekerci, 2015:156).

Aydınlanma düşüncesi çok geniş değerler manzumesine dayanmakla birlikte daha çok rasyonel bilgi ve düşünce kaynaklarını merkeze alması, deney, gözlem ve deneyim gibi araçları vazgeçilmez olarak görmesi ile bilinir. Aydınlanma düşüncesinde öne çıkan düşünürlerin öne sürdükleri fikirler belirli bir kavramı önceleyen bir toplumsal yapı ve insanı atıfta bulunsa da genel olarak gelenekselin karşısında dünyevi değişkenlerden beslenen bir dünya ve toplum tasavvuru söz konusudur. Bu yenilenmeye özellikle yeni dini anlayışın kabul gördüğü ve eski dini müesseselerin büyük oranda tasfiye olduğu İngiltere, Fransa, Almanya, gibi ülkelerdeki bilim ve düşünce adamları öncülük etmektedir. Aydınlanma hareketinde; Almanya'da Kant, Herder; Fransa'da Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Diderot; İngiltere'de Bacon, Locke, Hume gibi düşünürlerin yerleri farklıdır. Bu noktada bu düşünürlerden Kant'ın "Saf Aklın Eleştirisi", Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi ve İnsanlar Arasındaki

Eşitsizliğin Kaynağı”, Montesqueu’nun “Kanunların Ruhı”, Locke’un insan, toplum ve siyaset üzerine denemeleri, Hume’ın “İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme” adlı eserlerinde öne sürdüğü fikir ve öneriler, modernitenin şekillenmesi ve ulus toplumların kurumsallaşmasında belirleyici olmuştur (Cevizci, 2008; Toku, 2003:115).

Modernleşmeyi hazırlayan aydınlanma dönemi düşünürlerin yanında bilim ve teknoloji alanındaki yeniliklere ışık tutan görüş ve teorileri ile matematik, fizik, kimya, astronomi gibi bilimlerinin modern anlamda ortaya çıkışını sağlayan başka öncü kişilikler de vardır. Bu kişilerden Kopernik, Bruno, Galile gibi aydınlanma öncesi düşünürlerin yaptığı çalışmalar ve ortaya koyduğu fikirler, bilimsel öncü olmalarının yanında meydana getirdikleri sosyal etki, Orta Çağ kilise anlayışına dayalı evren, dünya, insan, hakkındaki kabullerin sorgulanmasına yol açmış, neden oldukları çözülme engizasyon mahkemelelerine rağmen durdurulamamıştır. Bugünkü bilimsel anlayışa da temel oluşturan kuramları ile bunlardan Kopernik’in Astronomi ve fizik bilimine ışık tutan “Güneş Merkezli Evren Teorisi”, Gaile’nin “Dünyanın Dönüşü Teorisi”, Newton’un fizik ve matematiğe ufuk açan; hareket, etki-tepki, yer çekimi kanunu, Descartes’ın akıl ve düşünce üzerine geliştirdiği fikirler, modern düşüncenin gelişimine katkı sağlayan bilimsel ve sosyal gelişmelerden bazılarıdır (Asımov, 2006; McClellan ve Dorn, 2006).

Matbaanın bulunması Avrupa’yı standartlaşma ve kültürlenme anlamında en çok etkileyen gelişmelerden biridir. Matbaa öncesi bilgi, ya kilise ya kilise kontrolündeki eğitim kurumları, ya da saraylarda oluşmaktaydı. Bu durum toplumda metafizik temelli düşünce hâkimiyetini kolaylaştırıyordu. Çünkü kilisenin hem ibadet hem de eğitim kurumu işlevini yerine getirmesinden dolayı, bilgi üretim ve dağıtımını bu kurumun kontrolünde gerçekleştiriyordu. Bu anlamda insanların halk kültürü öğelerinin dışında toplum ve dünyaya yönelik kendi cemaatlerini aşan müşterek bir algı dünyasına sahip olması mümkün değildi. Matbaa bu noktada alt sınıfların eserlere ulaşabilmesini sağladığı gibi standart içeriklerin dağılımını imkân sağlayarak; din, dil, kültür alanlarında kitleleşmenin yolunu açmıştır (Ong, 2003:140; Tez, 2008). Çünkü reformla, İncil’in yerel dillerde basımına izin veren dini anlayışın gelişimi, Rönesans sonrası üniversitelerin kültürel alanda etkisinin artması ve orta sınıfın giderek güçlenmesi ile okuryazar kitesine din adamları ve soylulardan başkalarının da girmesini sağlamıştı (Fischer, 2004: 245). Matbaa öncesi kültür kaynaklarının el yazması olması kitaba ulaşımı zorlaştırdığı gibi ciddi bir alım gücü gerektiriyordu. Kaynaklara (Febvre ve Martin, 2000:215) göre; 15. yüzyılın sonunda tipik bir Fransız hâkiminin 50-60 kitabı olurdu. Matbaanın devreye girmesiyle 16. yüzyıl boyunca özel kitaplıklardaki kitap sayısının hızla yük-

seldiği, 1550'lerden sonra ünlü hukukçuların evlerindeki 500'ü aşkın eserden oluşan kitaplıklar doğal karşılanmaya başlanmıştır.

Avrupa'yı köklü değişime götüren Rönesans, reform ve aydınlanma çevresinde üretilen içerikler, önce matbaa sonra yerel dillere çeviri sonucunda kitleselleşebilmiştir. Bu noktada modern dünyanın gelenekselden farklarından birinin yazıya dayalı kültür olduğu düşünülürse yakın geçmişte bu kültürün taşınması noktasında matbaanın rolü ortaya çıkar. Ayrıca matbaanın seri ve standart çoğaltma imkânı sunmasıyla bilgiyi kalabalıklara yayarak metafizik düşüncenin karşısına akılcı ve şüpheli yaklaşımın hâkim olmasını sağlamış, sözlü aktarıma dayanan Orta Çağ'ın anonim kültürünün çöküşüne ve modern anlamda bireyin doğuşunu hızlandırmıştır.

Modern Avrupa'yı hazırlayan gelişmelerden biri de çeviri faaliyetleridir. Rönesans, Reform, Bilim devrimi ve aydınlanma gibi kültür hareketlerinin amaçladığı etki, iletilmek istenen mesajların hedef kitleye ulaşabilmesi ve okuyucu ile paylaşılmasını gerektirir. Bu dönemde Latince okur-yazarlığın çok düşük olduğu düşünülürse farklı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bilimsel ve kültürel yaklaşımlar ve bu yaklaşımlara bağlı üretilen bilgilerin yazıldığı dilden diğer dillere aktarımı çok büyük önem kazanır. Zaten, Erasmus, Luther, Calvin gibi toplum önderleri ve diğer bilim adamları değişime yol açan yorum ve kuramlarını önce Latince yazmalarına rağmen istedikleri etkiyi yaratamadıklarını görünce farklı ana dillere çevirme yoluna gittikleri ve kısa bir süre sonra eserlerinin başucu kitaplar haline geldiği görülür. Hulasa, Katolikliğin sarsılmasındaki gibi, bilim devriminin yayılması; belli ölçüde Galileo ve Newton'ın çevirilerine; Aydınlanmanın yayılması da Montesquieu ve Locke'un çevirilerine bağlanır (Burke, 2012:7). Bu noktada ulusal dillerde çeviri faaliyetlerinin başlaması, Avrupa dışındaki birikimlere daha hızlı bir şekilde ulaşma imkânı sağlamıştır. Böylece hem Avrupa dışı dünyadan çeviriler hem de kıtada üretilen bilgiler kontrol edilen alan dışına taşarak daha hızlı bir şekilde kitleselmeye başlamıştır. Bu durum uygarlıklar arası etkileşimi artırdığı gibi belirli sınırlar içerisinde kültürel türdeşliğin de önünü açmıştır.

Avrupa'da kültür alanında ortaya çıkan diğer bir gelişme, 16. yüzyıldan itibaren gazete, dergi ve bültenlerin yayımlanmaya başlamasıdır. Gazete ve dergilerin bu süreçteki en önemli özelliği merkezi iktidarla halk arasında bağ kurma ve bilimsel nitelikli bilgilerin dışında günlük hayat, popüler tarih ve edebiyat bilgilerinden oluşan içerikleri kitlelere taşımasıdır. Böylece bu ülkelerde yaşayan halk, merkezi idarenin gereksinim duyduğu daha çok savaş, vergi, sağlık gibi konulardan gazete ve bültenler aracılığı ile haberdar olmaya başlamıştı. Bu yayınlar belirli bir yazı dilini işlevsel hale getirip merkezleştirirken aynı zamanda ulusal dillerin oluşumuna da katkıda sağlamıştır (Anderson,

1995:60). 17. yüzyılın sonlarında Avrupa genelinde, Latince, İtalyanca, Fransızca, İngilizce, Almanca, Flemenkçe ve Danca gibi çoğunlukla tek dilde yayın yapan 50 gazete vardı (Burke, 2012:169). Yine gazetelerin yanında haftalık, aylık, üç aylık toplumsal ve bilimsel içerikli yayınlar okuyucu ile buluşmaktaydı.

Avrupa'da ulusal dillerin oluşması, sosyo-kültürel anlamda milli eğitim gereksinimini ortaya çıkaran gelişmelerden bir başkasıdır. Özellikle Reform hareketinden sonra yerel diller, dini metinlerden başlayarak tüm kitaplarda Latince'nin yerini almaya başlamıştır. Reform hareketinin geliştiği Almanya'da 1519 yılında 40 adet Almanca eser mevcutken bu sayı 5 yıl sonra, 500'ze ulaşmıştır. Yine Anvers'te 1500-1540 yılları arasında basılan 2254 eserin yarısının Latince dışındaki dillerde yayınlanması dikkat çekicidir (Febvre ve Martin, 2000: 236). 17 ve 18. yüzyıla gelindiğinde bugünkü batı dillerine temel oluşturan yayınların yanında hukuk, eğitim, din, ticaret gibi başka alanlarda da Latince karşısında ulusal ve yerel dillerin kullanım alanının genişlediği görülür. Şüphesiz yerel dillerin Latince'nin gücünü kırarak halk tarafından kabul görmeye başlamasında Reform hareketinin öncüsü Luther'in milli kiliselere yol açan İncil çevirileri ve dini yorumlarını içeren kitaplarının başta Almanca olmak üzere Fransızca ve İngilizceye çevrilmesinin payı büyüktür (Acar, 2001; Tez, 2008: 238).

Avrupa toplumlarının bugünkü anlamda bağımsız kültür dili oluşturma süreci 18. yüzyılın sonlarını bulmaktadır. Her ne kadar Rönesans hareketi sonucunda yerel dillerde canlanma olsa da bu canlılık devlet desteği ile bütünlük gösteren bir anlayışa kavuşmamıştır. Avrupa'da din ve saray dili olan Latince karşısında İspanya'da bir dönem İspanyol yerel dilinin hükümet dili olması, Fransa ve İngiltere'de yerel dillerin mahkeme dili olarak benimsenmesi söz konusu olsa da yakın yüzyıla kadar Latince karşısında ulusal diller varlık gösterememiştir. Diğer taraftan aynı durum eğitim kurumları için de geçerlidir. Yerel dilde kolej açma girişimleri Rönesans ve reform hareketinin etkisine rağmen İspanya'da 1588, İngiltere'de 1590, Fransa'da 1640, Almanya'da 1687 yılında mümkün olabilmıştır (Burke, 2016:128). Hâlbuki Reform öncesi Rönesans, toplulukları kitleye dönüştürmeye başlamış milli devletin temelleri sayılabilecek birtakım gelişmeler ortaya çıkarak Avrupa genelinde kültürel bir canlanma olmuştu (Rocker, 2019:229). Yine bu yenilenmenin devamında bilim ve din alanındaki gelişmelerle kilise düşüncesi halkın gözünde güvenilirliği zedelenerek sorgulanır hale gelmişti. Fakat çağdaş anlamıyla ulusal diller gerçek oluşum evresine Fransız İhtilali sonucunda oluşan siyasi, toplumsal ve fikri destekle girmiştir.

Fransız devrimine kadar pek çok toplumsal faktöre bağlı olarak ulusal dillerin oluşumunu hazırlayan gelişmeler yaşanmıştı. Bu gelişmeler, ilk özgün örnekleri 8. yüzyılda görülen (Llobera, 2007:29) İngilizce, Almanca, Fransızca gibi Avrupa dillerini yaklaşık on asır sonra ulusal nitelik kazandırmıştır. Bu kazanım 18.

yüzyılı etkileyen düşünürlerin desteği sonucu olmuştur. Bu açıdan Yeniçağ'da devletler arasındaki siyasi sınırlar oluşmasına rağmen en önemli kültür aracı olan diller arasındaki sınırların daha belirginleşmediği görülür (Burke, 2016:27). Ancak bu dönemi hazırlayan öncü kişiler, uluslaşmada dilin önemini çok açık şekilde ifade ederek toplumların belirginleşen yönünü ortak ve standart bir dil çerçevesinde göstermeye çalışırlar. Fransa'da Rousseau, Montesquieu; Almanya'da Herder; İngiltere'de Locke; Amerika'da, Webster; İtalya'da, Alfieri bunların en önde gelenleridir. Bu anlamda 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkan yeni felsefi, tarihi ve antropolojik söylemlerin siyasi ve toplumsal oluşumlara yön vermesi Avrupa toplulukları arasında ayniliğin yolunu açmıştır.

Yeni toplumsal ve siyasi zemine bağlı olarak şekillenen Amerikan ve Fransız devrimleri siyasi bir ilke olarak ulusal dili, yeni toplumsal yapının ana unsuru olarak ortaya koymuşlardır. Bu hedef hem ortak bildirge metinlerinde hem de devrimlerde aktif rol alan yönlendirici kişilerin söylevlerinde görülür. Kurulan yeni siyasi birlik olan Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Almanya gibi devletlerin üst kimliğinin bir parçası olan ulusal dil, yasal ve kültürel olarak yeni üst kimliğin temel aracı haline gelir. Bunun yanı sıra, 1789'da Fransa'da nüfusun yalnızca yüzde 12-13'lük bir diliminin "Fransızca" konuşabildiği, ülkenin önemli bir kısmının merkezi Fransızca'yı bilmediği, yine İtalyanca, 1861 yılında milli devletin kurulmasında halkı birleştiren ana unsur olarak gösterilmiş olsa da kuruluş yıllarında halkın sadece yüzde 3'ünün bu dili konuşma dili olarak kullanabildiği aktarılmaktadır (Hobsbawm, 1995:44). Bu durum adı geçen ülkelerin bugünkü homojen yapıları göz önüne alınırsa uluslaşmada dilin ne kadar önemli olduğu gösterir.

EĞİTİM ALANINDAKİ GELİŞMELER

Uluslaşmayı ortaya çıkaran toplumsal ve siyasi gelişmeler göz önüne alındığında, bu gelişmelerin ortak hedefleri çerçevesinde yeni eğitimin ilke ve amaçları da ortaya çıkmaktadır. Bu ilke ve amaçlar toplumları seküler bir anlayışla millet kimliğinde bütünleştiren; özgürlük, eşitlik, bilimsellik, evrensellik, laiklik ve toplumculuktur. Siyasi ve toplumsal yapının bileşeni olan eğitim sistemlerinin her birinin, buldukları ülkenin toplumsal koşulları içerisinde bu yönde yapılandıkları görülür. Yapılanmada, siyasetçi ve düşünürlerin fikirleri doğrultusunda; kamusal ve parasız eğitim, zorunlu eğitim, laik eğitim, karma eğitim, toplu eğitim, demokratik eğitim, ulusal dilde eğitim gibi ortak uygulamalar dikkat çeker. Avrupa ülkelerinde Yakınçağ'a girilmesi ile birlikte örgün ve yaygın eğitim kurumları aracılığı ile öğretim ve kültürlenme temelinde, hem okullaşma oranını artırmak hem de yeni toplumsal yapıya uyumu hızlandırmak için bir dizi gelişmeler yaşanmıştır.

Bu gelişmelerden ilki eğitimin merkezileşmesidir. Yakın çağ öncesi gerek Orta Çağ kilise kontrollü eğitim anlayışının değişmesi gerekse merkezi devletlerin oluşmaya başlaması ile birlikte Fransa, Almanya, İspanya gibi ülkelerde içerikleri birbirine benzeyen önce hümanist söylemlerden sonra, yerel ve ulusal oluşumlardan etkilenerek yeni okul tipleri oluşmaya başlamıştı. Krallıkların kontrol alanında oluşan bu okullar, aynı zamanda eğitim alanında merkezileşmenin yolunu da açmıştı (McLaren,1981). Daha sonra Rousseau, Herder, Hegel ve Montesquieu, gibi düşünürlerin ulus devlet yönündeki söylem ve düşüncelerinin (Smith,1999:123; Wiborg,2000:236) toplumlara yol göstermesi ve Chalotais gibi yenilikçilerin siyasi iradeleri etkilemesi sonucu 19. yüzyılda eğitim sistemlerinin büyük oranda merkezileştiği görülür. Bu merkezileşme Almanya, Fransa, İtalya, İspanya gibi kıta Avrupa'sı ülkelerde eğitimin kamu hizmetine dönüşmesi, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde ise devlet (merkezi idare) kontrolüne girmesi şeklinde olmuştur.

Eğitimde merkezileşme milli eğitim sistemlerinin en önemli basamağını oluşturur. Çünkü merkezileşme; devlet kontrolü, standartlaşma ve eğitimin devlet tarafından yürütülmesini beraberinde getirir. Smith, Comte, Herder, Fichte gibi öncülerin gerek demokrasi ve haklar, gerekse toplumcu fikirler bağlamında gündeme gelen eğitimin kamusal hizmet olması yönündeki görüşleri (Ergün, 2018:4) 19. yüzyılda eğitim sistemlerini; parasız, zorunlu, tüm halkı kapsayıcı devlet okulları sisteminin bütün Avrupa ülkelerine yerleşmesini sağlamıştır. Eğitimi devlet denetimi altına alma ve kamusal eğitim anlayışı içerisinde sunma sürecinin gelişimi, kamusal uygulamaların yerleşmesi bakımından ülkeler arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte, Prusya'da 1781-1840, Amerika'da 1831-1865, Fransa'da 1806-1882, İngiltere'de ise 1839-1902 yılları arasında gerçekleşmiştir (Vaughan ve Archer, 2010; Green, 2013:3). Bu ülkelerden Prusya'da Protestanlığın gücü, çevre devletlerle yaşadığı savaş ve işgalin ortaya çıkardığı milli birlik düşüncesi ve 16. yüzyıldan itibaren eyaletler düzeyinde eğitim yönetmeliklerinin yayınlanması devlet denetiminin çok daha erken kurulmasını sağladığı görülür (Green, 2013:120). Diğer taraftan Amerikan ve İngiliz devletlerindeki sanayi temelli liberal bakış açısı eğitimin içeriğini çok daha erken yıllarda modernleştirmesine rağmen eğitimin dini gruplar ve sanayi etkisinde kalması devlet kontrolünü geciktirmiştir. Bu nedenle Almanya, Avusturya gibi ülkelerin eğitim kapsamındaki değişimi yeni anlayışın sisteme hâkim olması daha hızlı olmuştur (Taylor, 2014:115). Bunun yanında İspanya ve İtalya gibi ülkelerdeki Katolik kilisesi etkisi ve milletleşme sürecindeki kendilerine has dinamikleri bu ülkelerdeki devlet kontrolünü yüzyılın sonlarında mümkün kılmıştır.

Avrupa ülkelerinden Fransa'da zorunlu eğitim 1882 eğitim reformu ile işlerlik kazandı (McLaren, 1981: 323). Yine Almanya'da 18. yüzyılda başlayan zorunlu eğitim çabaları yüzyılın sonunda 1819 reformu ile kapsayıcı hale geldi. İngilizler 1833 yılında Almanların "Birlik Okulu" modelini örnek alarak başlattıkları zorunlu eğitim ve devlet kontrolünü, 1867 reform yasasından sonra 1880 yılında işlerlik kazandırarak ancak 20. yüzyılın başlarında bütün ülkeye yayabilmiştir (Hobsbawm, 1995:111; Ergün, 2018:6; Alkan, 2008). Geri kalan Avrupa ülkelerinde de eğitimin zorunlu hale gelmesi aynı seyri takip etti. Geleneksel olarak yerinden yönetim ilkesi ile örgütlenen Amerika'da bu süreç daha uzun sürerek 20. yüzyılın ortalarında ulusal bir nitelik kazanabildi. Ancak Avrupa devletlerinin tümünde zorunlu eğitimin bütün ülkeyi kapsayacak şekilde yerleşik hale dönüşmesi 19. yüzyılın sonlarını bulsa da, oluşan ulus yapısının eşitlik ilkesinin gerek yöneticilerde gerekse toplumsal sınıflar arasında daha erken benimsendiği görülür (Reisner, 1922; Vaughan ve Archer, 1971).

Fransız İhtilali'nin özgürlük, eşitlik ve demokrasi ilkeleri üzerine siyasi ve toplumsal yapı getirmesi eğitimde fırsat eşitliğinin önünü açmıştır. Avrupa'daki derin sınıf ayrımı nedeniyle yüzyıllarca ezilen ve toplumsal yükselme umudu kalmamış alt sınıflar için okul, asilzadelerin dışındaki kitlelere de hitap etmeye başlayınca özellikle alt tabakalar için; küçük memuriyetler, öğretmenlik ve rahiplik ulaşılabilecek hedef haline gelmişti. Gerek Locke, Montequieu, Rousseau gibi zamanın düşünürleri gerekse daha önceki yüzyıllardaki hazırlayıcı düşünürlerin de gündeminde olan bu konu, 18. yüzyıl eğitim politikalarının da temel konularından biri olmuştur. Gelişmeler, eğitimin orta ve alt tabakalara doğru yayıldığını gösterirken, cinsiyet konusundaki dağılımın aynı düzeyde olmadığını da göstermektedir. Bu bağlamda 1840-1880 yılları arasında Avrupa nüfusu %33 artarken ilkokullarda okullaşma oranında %150 oranında bir artış gerçekleşmiştir (Hobsbawm, 1995:111). Bu nedenle, 19. yüzyılın sonunda ulusal dillerde eğitimin yaygınlaşmadığı Katolik etkisinden kurtulamayan İtalya'da %20, İspanya'da %10 okuryazarlık düzeyine ulaşıldığı düşünülmüşse; Fransa, Almanya, İngiltere gibi yenilikçi ülkelerde ulusal eğitim yolunda önemli bir mesafe alındığı anlaşılır (Burke, 2016:261).

Parasız ve yatılı öğretim uygulamaları, ulus düşüncesinin sosyal bir tabana kavuşabilmesi ve ulusu oluşturan fertlerin toplumsal statüsünden kaynaklanan eşitsizliklerin azaltılabilmesi için başvurulan temel yöntemlerden biridir (Weber, 2017:409). Modernleşme öncesi eğitim, kamu hizmeti ve temel hak sayılmadığı için imkân olan ve statüsü gereği sürecin içinde bulunması gereken kişilerle sınırlı bir faaliyet alanıydı. Dolayısı ile toplum, verili kaynaklar çerçevesinde fırsat bulan insanlardan oluşmaktaydı. İnsanların görev, sorumluluk ve hakları ya da sınıf değiştirmesi alttan gelen dikey hareketlilikle değil; üst

katmanlardakilerin ihtiyacına göre belirleniyordu. Bu noktada askerlik, üst düzey memuriyetler, din adamlığı, sanatçılık gibi görevler sınırlı yükselme araçlarındandı. Bu nedenle, yatılı ruhban okulları uygulaması vardı. Zaten köylülerin en büyük arzusu çocuklarından en azından birisinin eğitimden geçmesiydi. Bu durum hem Katolik hem de Protestan bölgeleri için geçerli olan bir durumdu (Hroch, 2011:240). 19. yüzyılda eğitimin kitleleşmesi için hem alt sınıflara farklı mesleki seçenekler sunulması hem de bu kitlelerin eğitim talebinin engelleyen ekonomik faktörlerin bertaraf edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle imkânlardan yoksun alt grupların eğitimi için devlet desteği ve yatılılık gün geçtikçe yaygınlık kazanan bir uygulama olmuştur. Böylece hem fırsat eşitliği sağlamak hem de daha önceden bu tür sosyal işlevleri de üstlenen kilisenin etkinliğini azaltmak için yöntemler bulunması gerekiyordu. Avrupa ülkelerinde bunun yöntemi doğrudan devlet okulları açmak yanında, İngiltere, Amerika, İtalya gibi ülkelerde eğitime devlet desteği sağlanarak sorun çözülmeye çalışılmıştır. Almanya'da 1888, İngiltere'de 1891 yılında yasal zemine kavuşan uygulamalarla alt ve orta sınıflardan gelen öğrenciler için parasız eğitim desteği başlamıştır (Rich,1970: 36). Böylece alt sınıfların ulaşabildiği yatılı okullar, kırsaldaki gönüllü Protestan ve Katolik okulları ve orta öğretim düzeyindeki Cizvit okullarındaki kilise egemenliği kırılabilmiştir.

Avrupa'da eğitimin demokratik, laik ve evrensel bir boyut kazanması Orta Çağın dini eğitim anlayışının yanında yedi hür sanatın öğretilmesini esas alan asilzade okulları ve Rönesans'la filizlenen ve uygulama alanı bulan bu okullara dayanır. Almanya'da Erasmus'un, Fransa'da Montaigne'nin, İngiltere'de Thomas Elyot'un eğitime ilişkin hümanistik görüşleri daha sonra başlayacak olan demokratik eğitim anlayışının alt yapısını oluşturmuştur. Ayrıca Fransa'da Diderot, Rollant, Hevetius, Chalotais gibi düşünürlerin şiddetli laik eğitim vurgusuyla öğretmenlerin din adamı olmasına eleştirileri ile Napolyon devrinde Fransa ve Almanya'da hızlanan laikleşme, eğitimin modern, milli ve evrensel yönünü geliştirmiştir (Compayre, 1889:282). Fransa'da 1881 yasaları ile eğitim laik bir karakter kazanırken Almanya'da ise daha erken yıllarda bu yönde dönüşüm yaşanmıştır. Ancak, İngiltere, İspanya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletlerinde laikleşme ve evrenselleşmede dersler ve müfredat anlamında ilerleme görülürken eğitimdeki kilise egemenliği konusunda köklü değişim söz konusu olmamıştır. Sonuçta eğitimin kitleleşmesi ile yürütülen yoğun siyasi toplumsallaşma programının nihai sonucu laik kitlesel milletlerin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır (Smith, 1999:102).

Ulasal dillerin eğitim dili haline gelmesi eğitimi millileştiren gelişmelerden bir başkasıdır. Modernleşme oluşumu ile uluslaşma arasında eşgüdüm kurulan konulardan biri de eğitimin merkezi dille yapılması ya da ana dillerin eğitim dili

haline dönüşmesidir (Gellner, 1992:63; Schulze, 2005:159; Nınni, 2016:177). Bu gelişme bütün ülkelerin yenileşme uygulamalarında öne çıkan konulardan biridir. Bu süreçte İtalya, İspanya gibi Latin siyasi ve kültür coğrafyasın merkezinde bulunan ülkelerde bile yerel (ulusal) dillerin yaygınlık kazanması söz konusudur. Avrupa içinde Latince karşısında yerel dillerin kullanılmaya başlanmasının tarihi ve kapsamı mezhep coğrafyasına göre değişmekle birlikte yerel dillerin eğitim dili haline gelmeye başlaması bu dillerin kullanım alanının genişleyerek ortak dil haline dönüşümüne yol açmıştır. Bu konuda özellikle Alman coğrafyasında daha erken ve daha yaygın bir değişim göze çarpar. 16. yüzyılda Protestan öğretilerinin yerel dillerde halka ulaşmasına paralel olarak okullarda da eğitim dilinin yerelleştiği görülür (Acar, 2001). Özellikle bu konuda Ratke, Komensky, Herder gibi öncülerin eğitimde Latince yerine ulusal dillerin kullanılması yönündeki çalışmaları Almanca ve Çekçe'nin ulusal dil haline dönüşümünü sağlayarak milli eğitim ve milli kimlik bilincinin oluşumunda etkili olmuştur (Aytaç, 1992:139). Aynı yöndeki çalışmalar önce Hümanist daha sonra Aydınlanmacı gelenekten gelen aydınların fikirleri ile başta Fransa ve İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde dil ulus ilişkisi çerçevesinde devam ederek bugünkü İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol kimliklerini hazırlamıştır.

Avrupa'da eğitimde Latince karşısında önce yerel dillere daha sonra ulusal dillere dönüş, din eğitimi ya da dini metinlerin okunması ile kilise çevrelerinde başlarken daha sonra yükseköğretim ve ilköğretime doğru genişleyen bir seyir izlemiştir. Avrupa'da 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Latinofon kolejler, Gimnazylar ve bazı üniversiteler dışında eğitim dilinin ulusal dillere döndüğü görülür (Calhoun, 2007: 97; Burke, 2016:261; Ergün, 2018). Bu değişim, Britanya'da İngiliz orta tabakasının okuryazarlığı yanında kırsal bölgelerle bütünleşmeyi sağlayarak millet bilincini hızlandırmıştır (Llobera, 2007:43). Aynı durum diğer Avrupa ülkeleri için de geçerlidir. Almanya'da 17. yüzyıl, Fransa'da 18. yüzyıl reformları ile ulusal dilde öğretim yapılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda Avrupa'da eğitimde ulusal dillerin gücü ile yıllardan sonra ciddi bir okuryazar kitlesi oluşmuştur (Burke,1995:283). Bu gelişmeler asırlarca derin sınıf ayrımı içinde kaybolan kesimleri, ulusal tarih ve ulusal kültür çerçevesinde genişleyen sosyal aidiyet alanında yeni bir kimlik kazandırarak uyanışına yol açmıştır.

SONUÇ

Milli eğitim, Avrupa'da eski toplum ve devlet yapılarının yarattığı sorunlar, medeniyet birikimi sonucu gelişen modern yöntem ve araçların biçimlendiği yeni dünya algısı ve bu algı çerçevesinde kurulan siyasi ve toplumsal yapıları sürdürme isteği ile ulus devletin bileşeni olarak ortaya çıkan bir eğitim

anlayışıdır. Her sistemde olduğu gibi ulusal eğitim sistemini de ortaya çıkaran işleyiş ve ilkelerini belirleyen sistemin sosyal zemindir. Çünkü sosyal yapılar belirli bir siyasi ve toplumsal oluşumun aracı konumundadır. İnsanların evrensel birikim ve ihtiyaçlarından doğmalarına ve benzer işlevleri yerine getirmelerine rağmen her birinin üst yapı içerisindeki rolü ve önemi ait oldukları sosyal birimin dokusu ve geliştikleri toplumsal üst yapı üzerinde egemen olan unsurların doğrudan ve dolaylı etkisi altındadır. Bu nedenle modern çağ dediğimiz zamanın eğitiminin anlaşılabilmesi ve nesnel değerlendirmelerin yapılabilmesi için onu şekillendiren sürecin ve bu sürece yön veren şartların çok daha derinlemesine incelenmesi gerekir.

Ulus devlet, insanoğlunun zaman değişkenine bağlı olarak dünya üzerindeki deneyimleri ve bu deneyimlerle gelişen değer ve anlamları üzerine Avrupa Kıtası üzerinde inşa ettiği örgütlenme biçimini ifade eder. Bu yönüyle ortaya çıkışında tarihsel süreçteki olaylar kadar, birbiri ile ilişkili değişkenlerin yansımaları olan çatışma, rekabet ve uzlaşılar vardır. Bu nedenle ulusal eğitimin ortaya çıkışında Avrupa kıtası merkezli yaşanan; feodalitenin yarattığı gerilimler, Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform Hareketleri, Sanayi İnkılabı, Fransız ve Amerikan Devrimleri gibi toplumsal ve değişime neden olan; etkileyen, destekleyen yönleri ile aralarında sıkı bir bağ bulunan çok yönlü faktörler vardır (Buçukçu, 2020;89). Bu yüzden ulus devlete dayanan ulusal eğitim, yüzyıllar öncesinden yönü belirginleşen, büyük ölçüde Avrupa'nın daha önceki yüzyıllardaki toplumsal yapısı ve insanla ilgili sınıfçı anlayışının geniş halk kesimlerinde yarattığı sarsıntılara dayanan; adalet, eşitlik, özgürlük, katılım arayışının doğal bir sonucu olduğu gibi, bu yönelim sonucunda oluşan "ulus" olarak adlandırılan sosyal birimden askeri, siyasi ve ekonomik amaçlarla yararlanmak isteyen yönlendiricilerin kullanımına bağlı olarak ideolojikleşen bir tercihi de yansıtır.

Ulus yapısını hazırlayan faktörlerin her biri oluşan yeni siyasi yapılarda aynı düzeyde belirleyici olmamıştır. Genel anlamda bütün Avrupa ülkeleri benzer süreci yaşamakla birlikte her ulus, kendi siyasi, kültürel ve toplumsal dinamik ve yorumları çerçevesinde yeni değerlere anlam vererek işlev yüklemektedir (Greenfeld, 2016). Bu bağlamda, ulus devletleri şekillendiren faktörler arasında tüm uluslar için geçerli ilke ve değerlere esin kaynağı olan gelişme Fransız İhtilalidir. Bu ihtilal, yüzyılların birikimlerinin yeni siyasi ve toplumsal oluşumlara dönüşümünün başlangıcı, aynı zamanda Avrupa'dan dünyaya yayılan ulus temeline dayalı devlet modellerinin "Prototipi" özelliği taşır. Çünkü Fransız İhtilali, siyasi egemenlik ve kültürel aynileşmenin ötesinde bir millet olma bilincini yaratan, ortak bir geleneğe yönelik eğitimin de içinde bulunduğu kurumların oluşmasına neden oldu. Genel olarak Renan'ın milliyet düşün-

cesine dayanan Fransız modeli ortak bir tarihsel miras ve birlikte yaşama arzusu tarafından şekillendirilmiştir. Bu oluşumda ortak hedeflere ulaşmak için diğer toplumlarca da örnek alınan bilinçli bir sosyalleştirme söz konusuydu. Bu sosyalizasyon eğitim üzerinden hem dil ve kültür zemininde bilgilendirme, hem de mesaj olarak değerler üzerinden kültürlenme olarak aktarılmıştır (Pflanzen, 1966:129). Bundan dolayı Braudel (2014), Fransız ulusunun oluşumunda ordunun, zorunlu eğitimin ve demiryolu ağının önemini özellikle vurgular.

Avrupa'daki milletleşme süreci tüm boyutları ile birbirine benzer ve eşzamanlı bir gelişim seyri izlememiştir. Genel olarak aynı dönemler içerisinde birbirinden etkilenen benzer sosyal dalgalanmalar oluşmakla birlikte gerek bu uzun süreçte etkili olan olayların ortaya çıktığı ülke gerekse uluslaşmayı getiren öğelerin o merkezdeki etki düzeyi birbirinden farklı olmuştur. Bu nedenle Rönesans İtalya ve İspanya gibi ülkelerde daha çok değiştirici etkiye neden olurken (Smith, 2001), sanayileşmenin İngiltere, dini reformların Almaya, siyasi devrimin Fransa'da daha belirleyici olduğu görülür. Bu durum bu ülkelerde oluşan yeni toplumların ulus yapılanmasındaki baskın karakterini de farklılaştırmıştır. Bu yönüyle bazı ülkelerde refaha dayalı daha bireyci bir ulus yapısı oluşurken bazılarında ise tarih ve kültürü merkeze alan daha toplumcu bir ulus yapısı ortaya çıkmıştır.

Ulus toplumların oluşumu süreci genel anlamda bütün kurum ve kuruluşlarıyla toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir. Bu değişim eski dünyadan farklı olarak "modernleşme" kapsamında yeni toplum ve devlet modelini ortaya çıkarmıştır. Bu model, günün anlayışa göre yeniyi, gelişmiş, ileriye temsil eden anlamıyla insanlığın ulaştığı ideali ifade eder. Bu kapsamda değişen, en gelişmiş kabul edilen insan ve toplum anlayışının oluşum sürecinin tamamlanması ve model olarak dünyada yaygınlaşması için yeni oluşan örgütlenme biçiminde hem insan yaşamının gereği hem de köklü değişimlerin getirilerinin geniş halk kitlelerine ulaşması için en temel sosyalizasyon rolü eğitime yüklenmiştir. Eşitlik, özgürlük, demokrasi zemininde belirli bir coğrafya üzerinde yaşayan insanların ortak kimliği olarak oluşan millet, doğal olarak hem kendini keşfetmede hem de varlığını sürdürmede eğitimi işe koşmaktadır. Bu süreçte eğitimin aracı olduğu sosyal yapıyı hazırlayan şartlar, aynı şekilde ilke ve hedefleri ile eğitimi "milli eğitim" olarak şekillendirmiştir.

Milli Eğitim düşüncesinin oluşumunda Avrupa sathındaki birbiri ile ilişkili çok farklı değişkenler kümesinden söz edilse de, bu süreçte daha çok ekonomik ve siyasi değişkenler üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Siyasi faktörler hem düşüncenin oluşumunda hem de kurulan toplumsal yapıların kurumsallaşmasında ön plana çıkmaktadır. Bu durum, ulus temelli yapıları oluşum ve sürdürme isteğinin daha çok siyaset ve ideoloji üzerinden okunmasını yay-

gınlaştırdığı gibi diğer faktörlerin geri plana itilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle hem tek değişken üzerinden yapılan çalışma ve değerlendirmelerin gerçekliğinin değerlendirilmesi hem de bu değişkenler üzerinden elde edilen verilerin diğer değişkenlerle ilişkisinin betimleyici anlayıştan ziyade yorumcu bir anlayışla ele alınması gereği ortadadır. Diğer taraftan, milli devleti ortaya çıkaran gelişmelerin bütün toplumlarda aynı düzeyde belirleyici olduğu yönündeki kanaatin ortaya çıkarabileceği yanılgıları da göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca, ulus devlet uygulamalarında milliyetçilikle bağdaştırılan yönelimlerin de ülkeler bağlamında ele alınarak, bu yönelimlerin oluşum süreci ve ulus örgütlenmesi ile ilişkisinin açığa kavuşturulması da önemlidir. Çünkü Avrupa, uluslaşma ile geçmişten getirdiği derin sorunlarını çözdüğü gibi, öncülük ettiği fikirlerle büyük çatışmalara da neden olmuştur. Bu durum milletleşme ve millet birimine yönelik yaklaşımları da etkilemektedir. Bu nedenle uluslaşmanın doğuşu, günümüzdeki geçerliği, uluslaşma ile oluşan homojen halk gücünün kötüye kullanımı, eğitime yüklenen işlev ve bu işlevlerin başlangıçta yaratılan; özgürlük, eşitlik, demokrasi gibi değerlerle ilişkisi önem kazanır. Aksi takdirde uluslaşma; kapitalizmin bir sonucu, burjuvanın kendini koruma çabası, egemen güçlerin icat ettiği yapay oluşum gibi ulus iradesi dışında gelişen bir örgütlenme olarak değerlendirilecek ve bu değerlendirmelerle yaygınlaşan ön yargılar araştırmacıları bilimsel zeminden uzaklaştıracaktır. Bu nedenle “ulus” örgütlenmesinin sonucu olarak gelişen milli eğitim anlayışının dayandığı temeller ve bu temeller üzerine bina edilen uygulamaların göz ardı edilen psiko-sosyal faktörleri, tamamlayıcı ve derinleştirici araştırmalarla açıklığa kavuşturulması gerekir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2001). Martin Luther'in İncil Çevirisinin Ortak Alman Dilinin Oluşmasındaki Rolü. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*,1 (1), 2-8
- Akıncı, A. (2012). Modern Ulus Devletlerin Doğuşu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 61-70.
- Alkan, M. Ö. (2008). Osmanlı İmparatorluğunda Modernleşme ve Eğitim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6 (12), 22
- Anderson B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (D.Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi* (O. Bahadır, Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Aron, R. (1997). *Sanayi Toplumu* (2. Bs.). (E. Gürsoy, Çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Arsel, İ. (1964). *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*. İstanbul: Doğu Matbaası.
- Asımov, İ. (2006). *Bilim ve Buluşlar Tarihi*. (E. Topçugil, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Aydemir, C. ve Genç, S. Y. (2011). Orta Çağın Sosyo-ekonomik Düzeni: Feodalizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 226-241.
- Aydın, R. (2018). Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 229-256.
- Aytaç, K. (1992). *Avrupa Eğitim Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Badham, R. (1984). The Sociology of Industrial and Post-industrial Societies. *Sociologie (La) Contemporaine*, Paris: 32 (1), 1-136.
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum* (M. A. Kılıçbay). Ankara: Savaş Yayınları.
- Bozkurt, V. (2009). *Değişen Dünyada Sosyoloji* (4. Bs.). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Braudel, F. (2013). *Kapitalizmin Kısa Tarihi* (İ.Yergüz, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Braudel, F. (2014). *Uygarlıkların Grameri* (M. A. Kılıçbay, Çev.). (4. baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Cambridge: USA: Harvard University Press.
- Buçukçu, Ö. (2020). *Milliyetçilik*, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Burckhardt, J. (2018). *İtalya'da Rönesans Kültürü* (B.S.Baykal,Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

- Burke, P. (1995). *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü* (G. Aksan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Burke, P. (2004). *Bilginin Toplumsal Tarihi* (M. Tunçay, Çev.), (2. Bs). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Burke, P. (2000). *Rönesans*. (Ö. Akpınar, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Burke, P. (2016). *Yeniçağ Avrupa'sında Diller ve Topluluklar* (Ç. Çakın, Çev.). İstanbul: Isık Yayınları.
- Calhoun, C. (2007). *Milliyetçilik* (B. Sütçüoğlu, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Casanova, J. (2014). *Modern Dünyada Kamusal Dinler* (M.M.Gahin,Çev.). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2008). *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi,
- Compayré, G. (1889). *The History of Pedagogy* (W.H. Payne, Trans.). Boston.
- Çüçen, A. K. (2006). Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, 25-34.
- Demirci, K. (1995). "engizisyon". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1995, XI, s.238-241.
- Eino S. (2011). *Martin Luther - Kutsal İnanç Adamı* (P. Karvanen,Çev.). İstanbul: GDK Yayınları,
- Ergün, M. (2018). *Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişmesi I-II*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erkan, H. (1999). Bilgi Toplumu ve Bilgi Toplumuna Geçiş, *Bilgi Toplumu*, İstanbul: TDAV Yayınları, (1), 9-13.
- Erözden, O. (1997). *Ulus Devlet*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Febvre, L. ve Martin, H. J. (2000). *Kitabın Doğuşu* (G. Batuş, Çev.). İstanbul: Avcıol Basım.
- Fischer, S. R. (2004). *A History of Reading*. London: Reaktion Books.
- Gat, A.ve Yakobson, A. (2013). *Uluslar* (Ş. Özcan, Çev.). İstanbul: Bilge kültür Sanat.
- Garda, B. ve Temizel, M. (2016). Bilgi Çağında Eğitim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (12), 23-43.
- Gaworek, N. H. (1977). Education, Ideology, and Politics: History in Soviet Primary and Secondary Schools. *The History Teacher*, Vol. 11, No. 1. pp. 55-74.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk* (B. E. Behar ve G. G. Özdoğan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.

- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri* (Ü.Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (9.Bs.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Gramer, J. F. ve Browne, G. S. (1982). *Çağdaş Eğitim: Milli Eğitim Sistemleri Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme* (A. F. Oğuzkan, Çev.). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Green, A. (2013). *Education and State Formation: Europe, East Asia and the USA* (2 nd. Edit.). London: Macmillan Distribution.
- Greenfeld, L.(2016). *Milliyetçilik* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Alfa.
- Guibernau, M. (1997). *20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler* (N.N.Domaniç, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hanılçe, M. (2010). Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak. *Tarih Okulu*, (7), 47-70.
- Hobsbawm, E. J. (1995). *Milletler ve Milliyetçilik* (O.Akıntaş, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hof, U. (2004). *Avrupa'da Aydınlanma* (Ş. Sunar, Çev.). İstanbul: Literatür yayınları.
- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi* (A. Özdemir, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnsel, A. (2000). Kimlikler ve Devletin Hukuku. *Doğu Batı*, 4 (13), 59-64.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Millî Kültürü* (14. Bs.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kedourie, E.(1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*, (M.H. Demirtaş,Çev.). Ankara: MEB Basımevi.
- Kurat, A. N. (1972). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Leca, J. (1998). *Neden Söz Ediyoruz? Uluslar ve Milliyetçilikler* (S. İdemen, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, G. (1947). *The Coming of the French Revolution* (R. Palmer, Trans.). Princeton University Press.
- Llobera, R. J. (2007). *Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi* (E. Akman, Çev.). İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Luther, M. (2019). *Doksan Beş Tez*, (C.C. Çevik, Çev.). (3. Bs.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Makdisi, G. (2015). *Orta Çağ'da Yüksek Öğretim: İslam Dünyası ve Hristiyan Batı* (A.H.Çavuşoğlu,Çev.). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

- McClellan, J. E. ve Dorn, H. (2006). *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji* (H. Yalçın Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Mclaren, A. (1981). Revolution and Education in Late Nineteenth Century France: The Early Career of Paul Robin, *History of Education Quarterly*, Vol:21, No:3. pp.317 – 335
- Nımnı, E. (2016). Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı, 21. *Yüzyılda Milliyetçilik*, (E. Aktoprak, C. Kaya, Der.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ong, W. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür* (S. P. Banon, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Pflanze, O. (1966). Nationalism in Europe, 1848-1871. *The Review of Politics*, 28(2), 129-143.
- Poloma, M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (H. Erbaş, Çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Reisenberg, P. (1992). *Citizenship in the Western Tradition, Plato to Rousseau*, The University of North Carolina Pres, U.S.A.
- Reisner, E. H. (1922). *Nationalism and Education since 1789: a Social and Political History of Modern Education*. Newyork: Macmillan Company.
- Reşad, A. (2018). *Fransa Büyük İhtilali* (E. Kılınç). İstanbul:Ötüken Neşriyat.
- Rich, N. (1970). *The Age of Nationalism and Reform 1850-1890*, New York: W. W. Norton ve Company Inc.,
- Rocker, R. (2019). *Milliyetçilik ve Kültür* (A. Çakıroğlu,Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Rostow, W. W. (1999). *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri* (E. Güngör,Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Roux, J. P. (2007). *Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl* (A. Kazancıgil ve L. Arslan Çev.), (2.Bs.). İstanbul: Kabcakı Yayınevi.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyasal Sosyoloji* (4. Bs.). İstanbul: Der yayınları.
- Schulze, H. (2005). *Avrupa'da Ulus ve Devlet* (T. Binder, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Sezal, İ. (1999). İkinci Bin yıl İkinci Toplumdan Üçüncü Bin Yıl Üçüncü Toplum. *Bilgi Toplum*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayınları, (1), 19-26.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih* (Ü. H. Yolsal. Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Smith, A. D. (1999). *Milli Kimlik* (B.S. Şener, Çev.), (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni* (S.Bayramoğlu, Çev.). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Smith, P. (2001). *Rönesans ve Reform Çağı* (S. Çağlayan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şekerci, A. E. (2015). Aydınlanmanın Ulusal Karakteri Üzerine Analitik Bir Deneme. *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni* (B. A. Çetinkaya, Ed.), C. III, s.153-212.
- Şimşek, M. Ş. ve Akın, H.B. (2003). *Teknoloji Yönetimi ve Örgütsel Değişim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şimşek, U., Küçük, B. ve Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, C 7(4), 2809-2823.
- Şimşir, B. N. (1992). *Türk yazı devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Taylor, C. (2014). *Seküler Çağ* (D. Körpe, Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Tez, Z. (2008). *Kâğıdın ve Matbaanın Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Tezcan, M. (1993). *Kültür ve Kişilik:(Psikolojik Antropoloji)*. AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi yayınları.
- Toku, N. (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Topcu, Y. (2020). Lutherizm ve Türk Din Reformu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi*, 3 (1), 45-65.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet* (E. Güler, Çev.). İstanbul: Vakıfbank Kültür.
- Türk Dil Kurumu, (2011). *Türkçe Sözlük* (11. Bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Vasiliev, A. A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (A. M. Mansel, Çev.). C. I, Ankara: Maarif Vekaleti.
- Vaughan, M. and Archer, M. S. (1971). *Social Conflict and Educational Change in England and France 1789-1848*. Cambridge University Press.
- Wallace, A. F. (1961). Schools in Revolutionary and Conservative Societies. *Anthropology and Education*, 25-54.
- Weber, E. (2017). *Köylülerden Fransızlara* (Ç. Sümer, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Wiborg, S. (2000). Political and Cultural Nationalism in Education. The Ideas of Rousseau and Herder Concerning National Education. *Comparative Education*, Vol:36, No:2, Special Number (22), pp,235-243.

